

Borbe u Pokuplju, na prilazima Zagrebu i na Žumberku u toku juna, jula i augusta 1943. godine

Prve borbe brigade u Pokuplju i na južnim prilazima Zagrebu

Ubrzo poslije akcije na jedriličarsku školu u Svetoj Nedelji, štab 2. operativne zone dobio je dopis od Glavnog štaba Hrvatske, pisan 27. maja 1943, kojim ga je obavjestio da zbog neprijateljeva napada na oslobođenu teritoriju Like i Korduna nema izgleda da 13. primorsko-goranska divizija uskoro stigne u Žumberak da bi tu zamijenila 13. proleteršku brigadu koja je prema planu trebalo da se prebaci u Moslavinu i na Kalnik. No, bez obzira na to Glavni štab Hrvatske mu je postavio zadatak da i dalje vrši pripreme za odlazak iz Žumberka pa kad se stvore potrebni uslovi da sa brigadom krene u pravcu Moslavine.¹ U vezi s tim i u duhu ranijeg plana, u dogovoru sa OK KPH za Pokuplje, štab zone je naredio brigadi 2. juna da krene u Pokuplje radi rušenja željezničke pruge Zagreb - Sisak i ometanja saobraćaja na njoj, podsticanja daljeg razvoja oružane borbe u toj oblasti i mobilizacije novih boraca.

U Pokuplju je tada djelovao 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda. Uporedo sa rasplamsavanjem oružane borbe u ovoj oblasti rasle su i razvijale se organizacije KPH, SKOJ-a i antifašističkih organizacija omladine i žena (USAOH-a i AFŽ), kao i organi nove narodne vlasti - narodnooslobodilački odbori. Pored Pokuplja narodnooslobodilačka borba je sve više zahvatala Turopolje i Posavinu. Tok revolucije u tim oblastima više nije mogao da zaustavi ni teror, ni oružani napadi ustaša i okupatora, niti pak dezinformacije i propaganda ustaša, HSS-a i reakcionarnog dijela katoličkog klera. NOP je i tu nezadrživo izrastao u dominantnu vojno-političku snagu. Preko Pokuplja išli su kanali sa kojima su CK KPH i Glavni štab Hrvatske održavali veze ne samo sa štabom 2. operativne zone već i sa Zagrebom i Glavnim štabom Slovenije. Tuda su, pored ostalog, išle i veze CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ sa Zagrebom, CK KP Slovenije i Glavnim štabom Slovenije i obratno. Tim pravcem, između ostalih, krajem 1942. iz Zagreba su otišli u partizane Vladimir Nazor i Ivan Goran Kovačić.

U vremenu između akcije na jedriličarsku školu i odlaska u Pokuplje u brigadi su izvršene i manje kadrovske promjene. Za zamjenika komandanta brigade postavljen je Dušan Pekić, dok je naredba Glavnog štaba Hrvatske o njegovom postavljenju, kao i Milana Žeželja, koji je do tada vršio dužnost, za komandanta uslijedila 21. juna 1943. godine.² U tome vremenu je za zamjenika političkog komesara brigade postavljen Miloš Kozlina umjesto dotadašnjeg Mate Hor-

¹ Arhiv VII, k. 104, br. reg. 35-1/2.

² Zbornik, tom V, knj. 16, str. 243-244: Naredba br. 15 Glavnog štaba Hrvatske od 21. VI 1943. godine.

vatića koji je dobio zadatak da pri štabu brigade obrazuje Politodjel kao instruktorski organ CK KPH. Međutim, Miloš Kozlinaje poginuo 18. juna, pa je dužnost zamjenika političkog komesara ponovo primio Mato Horvatić tako da tada u brigadi nije obrazovan Politodjel. Mjesto Dušana Pekića za komandanta 2. proleterskog bataljona ubrzo je postavljen njegov zamjenik Marko Rapo, a u mjesto Miloša Kozline za političkog komesara 3. proleterskog bataljona Janko Mendi-ković.

Na izvršenje zadataka 13. proleterska brigada (bez 4. proleterskog bataljona) 3. juna predveče krenula je iz rejonu sjeverno od Krašića prema Pokuplju. Dan ranije na Žumberak iz Pokuplja je stigao 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda, pa je ovaj odred sa svoja dva i 4. proleterskim bataljonom preuzeo odbranu slobodne teritorije Žumberka. Brigada je poslije noćnog marša preko Svete Jane ujutro stigla u Okić - sela Beter i Purgarija, u kojima je održala priredbe za narod i gdje je ostala čitav dan izviđajući prema cesti i željezničkoj pruzi Zagreb - Karlovac radi prikupljanja podataka o neprijatelju u rejonu Pavučnjaka, Horvata i bližoj okolini. Uveče nastavila je pokret, prešla cestu i željezničku prugu bez smetnji, a zatim krećući se na jugoistok do 8 sati 5 juna stigla u Lučelicu (oko 5 km istočno od Pisarovine). U tom selu zadržala se taj i slijedeći dan, održala priredbu za narod, uspostavila vezu s Kotarskim komitetom KPH za Pisarovinu, narodnooslobodilačkim odborom i udarnim grupama na tom terenu. U selu je nesrećnim slučajem poginuo borac Juraj Belas. Uveče, 6. juna nastavila pokret na jugoistok i poslije marša od oko 20 kilometara ujutro stigla u sela Cerje i Martinić obezbijedivši se od neprijateljevih posada u Kravarskom, Lekeniku, Žažini i Pokupskom. Ustaška obavještajna služba brzo je doznala kad je brigada prešla cestu i prugu, a zatim je budno pratila njeno dalje kretanje i aktivnosti.

Prikupivši podatke o neprijatelju u okolnim garnizonima, štab brigade odlučio je da u noći između 7. i 8. juna napadne i likvidira domobransku posadu na željezničkoj stanici Peščenica, na pruzi Zagreb - Sisak, i poruši prugu od te stanice prema Lekeniku i Turopolju. Na stanici se nalazila posada jačine 20 domobrana, a najbliže posade u Lekeniku, jačine 200 domobrana, Turopolju, također 200 domobrana i u Kravarskom 3. i 4. satnija zagrebačke ustaške posadne bojne.

Plan štaba brigade za akciju bio je da 1. proleterski bataljon napadne i razoruža posadu na željezničkoj stanici i zapali stanicu, 2. proleterski bataljon, ojačan minerskim vodom, da radi obezbjeđenja postavi zasjede prema Turopolju i Ogulincu i poruši prugu kod kote 104, a 3. proleterski bataljon da postavi obezbjeđenje prema Lekeniku. Za mjesto štaba brigade i brigadno previjalište određena je Peščenica, a početak napada u 23,30 sati.³

Zbog zakašnjenja jedinica, akcija je počela sat kasnije. Čim su stigli do željezničke stanice Peščenica dijelovi 1. proleterskog bataljona su zapucali na domobrane koji su odgovorili vatrom iz pušaka. Nakon toga domobrani su pozvani na predaju što su oni i učinili uz molbu da opale još nekoliko metaka kako bi kod ustaških vlasti stvorili utisak da su pružili otpor. Nakon toga zapaljena je željeznička stanica i prosječeno oko 40 telegrafsko-telefonskih stubova uz prugu, dok njeno rušenje nije uspjelo zbog nedostatka odgovarajućeg alata. Bataljon je zarobio 19 domobrana i jednog legionara i zaplijenio 20 pušaka, 2.000 metaka, 19 uniformi, 2 telefona, 15 bombi, 8 čebadi, 19 pari čizama, 2 konja i jedno sedlo.⁴ Drugi proleterski bataljon nije uspio da razruši prugu, ali je zato minerski vod eksplozivom porušio propust na pruzi kod kote 104, a dijelovi bataljona posjekli telegrafsko-telefonske stubove i pokidali žice uz prugu. Neprijatelj nije intervenisao ni najednom pravcu. Po izvršenom zadatku brigada se ujutro vratila u Cerje i Martinić.

3 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 93-94: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 7.VI 1943. godine.

4 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 161-162: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 11. VI 1943. štabu 13. proleterske brigade.

Na pojavu brigade u rejonu Cerja i na njenu prvu akciju u Pokuplju neprijatelj je reagovao veoma brzo. Iz Siskaje u Lekenik prebacio ustašku jurišnu bojnu, a iz Petrinje jednu četu njemačkog 130. grenadirskog puka. Ovom četom i obkoparskom (inženjerijskom) satnijom 1. ustaško-domobranske gorske (brdske) divizije ujutro, 8. juna napao je 2. proleterski bataljon u Martiniću.⁵ Bataljon je na vrijeme primjetio neprijatelja koji se privukao kroz šumu i organizovano mu pružio otpor, a zatim je zajedno s 1. proleterskim bataljonom prešao u protivnapad i odbacio ga prema Lekeniku. U borbi je poginuo desetar Stanko Kličković, a 2 borca su ranjena. Zarobljeno je 8 domobrana s jednim podoficijerom i zaplijenjeno 10 pušaka, 1 automat (šmajser), 600 metaka za pušku i manje količine druge vojne opreme. Dva poginula njemačka vojnika ostala su na bojištu.⁶

Pošto se slijedećeg dana očekivao napad neprijatelja znatno jačim snagama, brigada se u toku noći između 8. i 9. juna prebacila u sela Dubranec i Gustelnicu, oko 6 kilometara sjeverozapadno od Kravarskog gdje su se nalazile dvije satnije ustaša. Štab brigade je pomišljao da ih napadne, ali kako nije znao njihovu jačinu, raspored i sistem odbrane odustao je od toga napada. I dok je neprijatelj toga dana vršio akciju čišćenja u rejonu Cerja, gdje više nije bilo partizanskih jedinica štab brigade odlučio se na veoma smjeli napad na neprijateljeve posade u Brezovici - oko 30 domobrana, Maloj Mlaki - oko 11 ustaša i na željezničkoj stanici Odra - oko 20 domobrana, svega 7 do 9 kilometara jugozapadno i južno od Zagreba i u neposrednoj blizini Velike Gorice u kojoj se nalazila jaka posada.

Štab brigade 10. juna izdao je zapovijest za napad kojom je naredio 2. proleterskom bataljonu, ojačanom minerskim vodom, da napadne i razoruža neprijateljeve posade u Maloj Mlaki i na željezničkoj stanici Odra, a zatim da stanicu zapali i 3. proleterskom bataljonu da, obezbjeđivši se od neprijatelja u Leskovcu, napadne i razoruža posadu u Brezovici. Prvi proleterski bataljon dobio je zadatak da preuzme sve zarobljene domobrane i ranjene borce i u toku dana se premjesti malo na sjeverozapad u sela Bukovčak i Haviđić i tu u slučaju potrebe obezbijedi povratak i prihvat 2. i 3. proleterskog bataljona i osigura im pozadinu. Početak napada nije tačno određen već »odmah po dolasku na mjesto«, ali se morao završiti u 1,30 sati. Štab brigade je u zapovijesti posebno ukazao da »oba dva bataljona koja idu na izvršenje akcije trebaju imati u vidu da se nalaze u neposrednoj blizini Zagreba, te prema tome mora akcija da se izvede najvećom brzinom.« Po izvršenju zadatka 2. proleterski bataljon se imao povući u Lipnicu, a 3. proleterski bataljon u Gornje Trpuce. Članovi štaba brigade podijelili su se po bataljonima radi neposredne pomoći njihovim štabovima. Brigadno previšalište nalazilo se uz 1. proleterski bataljon.⁷

Na izvršenje zadatka 2. i 3. proleterski bataljon krenuli su poslije podne 10. juna iz Dubranca. Nešto prije pola noći dijelovi 2. proleterskog bataljona napali su domobrane na željezničkoj stanici Odra od kojih je većina uspjela pobjeći, dok se 5 predalo bez otpora. Zaplijenjeno je 5 pušaka (ruskih) i 93 metka. Zapaljena je željeznička stanica i eksplozivom porušena pruga, dok su u selu spaljeni spisi i arhiva općine i pošte i zaplijenjena izvjesna količina kancelarijskog materijala. Iz Male Mlake ustaše su alarmirane velikim lavežom pasa pobjegle ispred dijelova bataljona opalivši svega dva metka iz puške i bacivši dvije ručne bombe. U selu su pronađene 4 vojnike i 2 lovačke puške sa oko 500 metaka. Po izvršenju zadatka bataljon se povukao u Lipnicu udaljenu od Male Mlake preko 10 kilometara.⁸

5 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 377-378: Dnevno izvješće Zapovjedništva 1. domobranskog zbora od 8. VI 1943. Glavnom stožeru oružanih snaga NDH.

6 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 125-129: Operativni izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 9. VI 1943. štabu 13. proleterske brigade.

7 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 136-137: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 10. VI 1943. godine.

8 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 162-163: Operativni izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 11. VI 1943. štabu 13. proleterske brigade.

Za to vrijeme 3. proleterski bataljon obezbijedivši se jednom četom prema Leskovcu i Zagrebu, razoružao je, domobransku stražu na Kaptolskom dobru i zarobio 13 domobrana dok ih je manji broj uspio pobjeći. Međutim, napad na žandarme (oružnike) u dobro utvrđenoj stanici u Brezovici nije uspio. Naime, žandami su kratkom pucnjavom kod domobrana upozoreni na opasnost, pa su spremno dočekali napad i pružili jak otpor. A kako nije bilo vremena za duže zadržavanje oko njih nije se ni insistiralo na njihovoj likvidaciji. Pored zarobljenih domobrana bataljon je zaplijenio 15 pušaka, 1000 metaka, 6 pari konja (na Kaptolskom dobru), 4 kola, bure nafte i 10 deka (ćebadi), kao i manju količinu novca i kancelarijskog materijala u općini, dok su spisi i arhiva spaljeni. Nakon toga bataljon se povukao u Haviđić.

Ranjene bolničarke 13. proleterske, slijeva: Milica Pipić, Bosiljka Nikolić, Đura Sagrađija, RadeAralica referent saniteta, Babić-Vujić Zora i Vukica Mitrović. Stojdraga, Žumberak, septembra 1943. (Iz zbirke Muzeja revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu)

Akcije na Odru, Malu Mlaku i Brezovicu nijesu značajne toliko po vojnim rezultatima, koliko po tome što su izvedene neposredno na samim južnim prilazima Zagrebu, gdje do tada nijesu djelovale partizanske jedinice. U toku same akcije neprijatelj nije intervenirao ni sa jednog pravca. Zbunila ga je vjerovatno drskost i brzina partizana s kojom su je izveli. Tek 12. juna ustaše su posadu iz Kravarskog prebacile na liniju Sveta Klara - Brezovica - Odra radi čišćenja u tom rejonu ali tamo više nije bilo dijelova 13. proleterske brigade.

U rejonu Bukovčak - Haviđić - Lipnica brigada se zadržala do predveče 12. juna kada je preko Horvata i željezničke pruge i ceste Zagreb - Karlovac krenula natrag za Žumberak. Ona je bez ometanja ujutro 13. juna stigla u Okić - sela Better i Purgarija, gdje se odmarala do sutradan poslije podne i prikupljala podatke o situaciji u Žumberku. Tu je pustila zarobljene domobrane izuzev 11 koji su zadržani u brigadi, ali je od njih 6 već narednog dana dezertiralo. Nastavljajući po-

9 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 168-169: Operativni izvještaj štaba 3. proleterskog bataljona od 12. VI 1943. štabu 13. proleterske brigade.

kret preko Svete Jane 15. juna ona je stigla u Oštre, a zatim se razmjestila u rejonu Sošice, Badovinci, Dvorišće.

Kratko zadržavanje i borbe brigade u Pokuplju i na južnim prilazim Zagreba pozitivno su se odrazili na brigadu i na narod u tim krajevima u pogledu daljeg aktiviranja u NOB-i. »Ovaj put koji smo izveli«, napisao je štab brigade u operativnom izvještaju, od 17. juna 1943. štabu 2. operativne zone Hrvatske, »kao i boravak sa akcijama u Pokuplju, od velikog je vojničkog značaja za našu brigadu. Borci su očeličeni za teške napore i marševe, navikli na razne terene i zemljišta i borbu po njima, brzo su se snalazili u borbama po ravnom kao i pošumljenom terenu.«¹⁰

Bile su to u stvari dobre pripreme pred planirani odlazak u Moslavinu i na Kalnik. Uspjesi bi svakako bili još veći da je brigada imala bolje organizovanu obavještajnu službu, da je imala preciznije podatke o neprijatelju i da joj je čitava situacija u pomenutoj oblasti bila jasnija.

U mjestima gdje se brigada zadržavala, kroz koja je prolazila i borila se narod je prvi put ao tada vidio veći broj partizana, dobro organizovane i disciplinovane vojne jedinice koje su mu ukazivale na snagu NOP-a i perspektive njegove pobjede u narodnooslobodilačkom ratu nasuprot ustaškoj i HSS-ovskoj propagandi. Tome su doprinijeli kontakti i razgovori boraca s narodnom, kao i zborovi i priredbe održani po selima za narod. U Pokuplju je tada u brigadu dobrovoljno stupilo 25 omladinaca, i da se tamo duže zadržala taj broj bi bio znatno veći, jer su za to postojali svi uslovi. Pri povratku u Žumberak njoj se i iz Okića pridružilo 5 omladinaca, pa je štab brigade od tih 30 novih boraca obavezao omladinsku četu radi njihove kraće vojno-političke obuke.

Dok se brigada nalazila u Pokuplju, 10. ustaška bojna i dijelovi talijanskih jedinica 6. juna preduzeli su napad iz Pavačnjaka, Jastrebarskog i Volavja prema Okiću, Svetoj Jani i Slavetiću gdje nije bilo partizanskih jedinica i iz Ozlja prema Prekrižju.¹¹ Na ovom pravcu neprijatelju se suprotstavio 2. bataljon Žumoeračko-pokupskog odreda, podržan dijelom mitraljeza i jednim minobacačem 4. proleterskog bataljona, pri čemu se istakao nišandžija minobacača Petar Karaš.¹² Tom prilikom ustaše su zauzele Prekrižje, ali dolaskom brigade u rejon Oštrca one su se odmah povukle prema Krašiću.

Junska talijansko-ustaška ofanziva na Žumberak

Po povratku iz Pokuplja u Žumberak 13. proleterska brigada nastavila je pripreme za odlazak u Moslavinu i na Kalnik. Međutim, kako se u međuvremenu izmjenila situacija koja je uticala i na promjenu nekih planova Glavnog štaba Hrvatske, to je on 17. juna 1943. uputio dopis štabu 2. operativne zone u kome ga je obavijestio da 13. proleterska brigada vjerovatno neće ići u Moslavinu i da će tamo biti upućene neke slavonske partizanske jedinice, zatim da tamo treba da krene štab zone kad mu se javi, s tim što će 13. proleterskoj brigadi ostaviti svoju radio-stanicu radi održavanja veze brigada - Glavni štab i obratno.¹³ Time se u stvari definitivno odustalo od upućivanja brigade u Moslavinu i na Kalnik kamo je Glavni štab Hrvatske ubrzo uputio 12. slavonsku diviziju.

O tome kakvo je tada bilo moralno-političko stanje u brigadi, disciplina, vojno-politička obuka, kulturno-prosvjetni rad i zabavni život, zatim rad partijskih i skojevskih organizacija kao i rad Komandi i štabova, kakvi su bili kadrovski i drugi problemi doznajemo iz izvještaja sekretara brigadne partijske organizacije od 18. juna 1943. upućenog Centralnom komitetu KPH.¹⁴ Prema tome izvještaju

10 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 217-221.

11 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 349.

12 Arhiv VII, k. 726A, br. reg. 3/18: Operativni izvještaj štaba 4. proleterskog bataljona od 11. VI 1943. štabu 13. proleterske brigade.

13 Arhiv VII, k. 104, br. reg. 12-1/3.

14 Sekretar partijske organizacije izvještaj počeo je da piše 18. juna 1943. ali je istog dana prekinuo s pisanjem vjerovatno zbog početka neprijateljske ofanzive na Žumberak. Pisanje izvještaja je nastavio 27. juna kada je i završen.

u brigadi je tada bilo 675 boraca od toga 170 članova KPJ. Kao osnovna pitanja koja su se tada postavljala pred brigadnu partijsku organizaciju bila su: sprovođenje u život direktiva i odluka viših partijskih organa, zatim razvijanje neograničene ljubavi i odanosti članstva prema Partiji, ideološka izgradnja, podizanje kadrova i razvijanje ljubavi boraca prema brigadi, posebno proleterskoj brigadi. Briga partijskih organizacija u cjelini i svakog komuniste kao pojedinca bila je i neprekidno usavršavanje vojno-političke obuke boraca i starješina, kao i stalno jačanje i učvršćivanje svjesne discipline i ratnog drugarstva.

Pored izvjesnih slabosti, kao što su pojedini slučajevi nediscipline, nebudnosti, dezerterstva, nesnalaženja u odnosima između partijskih ćelija i komandi četa kao i bataljonskih partijskih biroa i štabova bataljona, zatim neslaganja u štabovima i ne uvijek najboljih kadrovskih rješenja, što se u teškim ratnim uslovima gotovo uvijek moglo očekivati, u izvještaju je ukazano i na pojave neprijateljskog rada od strane pojedinaca koje je neprijatelj uspio da ubaci u brigadu. Otkrivena su i uhapšena četiri ubačena ustaška agenta koji su, pored stvaranja špijunske mreže, špijuniranja u korist neprijatelja, planirali i ubistvo komandanata brigade. Presudom prijekog suda brigade osuđeni su na smrt strijeljanjem.¹⁵

U ovom vremenu preduzete su i mjere za unapređenje obavještajne i kontraobavještajne službe u brigadi prema uputstvu Vrhovnog štaba NOV i POJ. Štab brigade uviđao je da mu ta služba slabo funkcioniše, a tako ju je ocjenio i štab zone. Obavještajni oficir 2. operativne zone Hrvatske 15. juna 1943. uputio je dopis šefu obavještajnog centra 13. proleterske brigade u kome mu je ukazao na slab rad i slabu organizaciju obavještajne i kontraobavještajne službe u brigadi i kako je ubuduće treba organizovati. Pri štabu brigade trebalo je organizovati obavještajni centar (naziva se i glavni obavještajni centar) i odvojiti obavještajnu (informativnu) od kontraobavještajne službe. Za rad obavještajne službe u brigadi učinjeni su odovornim Slavko Hruškar, šef centra i Stojan Trbović, informativni oficir. U bataljonima i četi za vezu trebalo je odmah organizovati obavještajne centre na čelu s obavještajnim oficirima, a u četama i vodovima, u dogovoru s partijskim organizacijama pronaći obavještajne povjerenike (načelno dva u četi). Rad obavještajnih centara i obavještajnih lica morao je biti strogo konspirativan. Stalno su se morali prikupljati podaci o neprijateljskim posadama (naziv jedinice, jačina, naoružanje, sistem obrane, moralno-političko stanje, namjere i dr.), kao i kontraobavještajni podaci o aktivnosti neprijatelja u odnosu na brigadu, stanju u vlastitim jedinicama i na terenu, što je bio jedan od uslova uspješnog komandovanja i rukovođenja brigadom. Pri svemu tome trebalo je tijesno sarađivati sa obavještajnom službom organizovanom na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji.¹⁶ Jasno, da se jednim uputstvom nije moglo riješiti pitanje rada obavještajne službe u brigadi, za to je bilo potrebno izvjesno vrijeme da se ova uhoda i kroz praksu osposobi što je ubrzo i postignuto.

Za političkog komesara 2. proleterskog bataljona postavljen je Dragan Vujić Spaho umesto Vladimira Božca koji je premješten za šefa agitpropa brigade i urednika brigadnog lista. Pored njeega u Agitpropu još su bili Ante Tikulin odgovoran za pjevače i horove i Ivan Simatović Šime, glumac koji je prije kraćeg vremena stigao iz Zagreba, zadužen za diletantske grupe i recitacije.

Prateći kretanja i akcije 13. proleterske brigade, ustaše su brzo saznale najprije u Karlovcu, a zatim i u Zagrebu za njen povratak iz Pokuplja u Žumberak. O tome nam svjedoči i Dnevno izvješće br. 168 Glavnog stožera Domobranstva od 17. juna 1943. u kome je, pored ostalog, konstatovano: »Prema izvješću I sektora iz Karlovca, XIII partizanska brigada vratila se preko Plešivice u Žumberak u područje oko s. Oštre (s. z. od Prekrižja). X ustaška bojna povukla se 15. VI sa Prekrižja (13 km z. od Jastrebarskog) na crt: Pavlov Breg - Hrženik (oko 3 km južno od sela Prekrižja). Poduzimaju se protumjere.«¹⁷ Te »protumjere« bile

15 Arhiv JHRPH, NOV 6/769: Izvještaj sekretara partijske organizacije 13. proleterske brigade od 18. VI 1943. Centralnom komitetu KPH.

16 Arhiv VII, k. 1474, br. reg. 21-1/3

17 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 459.

su u stvari pripreme za napad, ili kako se najčešće naziva ofanziva, ustaških i talijanskih jedinica na 13. proletersku brigadu i Žumberačko-pokupski odred radi njihovog uništenja.

Plan neprijatelja sastojao se u tome da se napadom dijelova talijanske divizije »Lombardija«, 10. ustaške bojne i jedne satnije domobrana, uz podršku artiljerije i tenkova, sa linije Krašić - Ozalj prema Sošicama i Vivodini, 13. ustaške bojne pravcima Gornja Vas - Sošice - Jezernice i Gornja Vas - Željezo kao i dijelova talijanske divizije »Izonco«¹⁸ i belogardejaca iz Metlike prema Vivodini i Kaštii, okruže i razbiju pomenute partizanske snage i uništi njihova materijalna baza (žetva i dr.) u pomenutom rejonu. Pripremajući se za napad 13. ustaška bojna je 17. juna zauzela raspored: 1. satnija Gornja Vas, 2. satnija Plešivica i 3. satnija Novo Selo, dok je 1. satnija zagrebačke ustaške posadne bojne prebačena u Stojdragu kao posada.¹⁹

Napad neprijatelja nije počeo jednovremeno na svim pomenutim pravcima. Osamnaestog juna prvi su krenuli dijelovi talijanske divizije »Lombardija«, 10. ustaška bojna i satnija domobrana, od Krašića i Ozlja. Snage koje su nastupale od Krašića zauzele su Begovo Brdo, Prekrižje i Bukovicu odakle su potisle dijelove 2. bataljona Žumberačko-pokupskog odreda prema Reliću, dok su Talijani koji su nastupali iz Ozlja iznenadili slabije dijelove 1. proleterskog bataljona u Loviću Prekriškom i bez borbe zauzeli selo. Tog dana je od topovske granate na koti 564, južno od Visoča kod vatrenog položaja minobacača, poginuo Miloš Kozlina, zamjenik političkog komesara brigade.

Napad neprijatelja zatekao je 13. proletersku brigadu u sljedećem rasporedu: 1. proleterski bataljon - Lović Prekriški, Dvorišće, Vivodina, 2. proleterski bataljon - Radovica, Drašiće, 3. proleterski bataljon je u toku dana prebačen iz Sošica u Boldrež, Slamna Vas, Drašiće radi zatvaranja pravca Metlika - Vivodina, 4. proleterski bataljon - Badovinci s tim što su mitraljezi mitraljeske čete bili dodijeljeni bataljonima i štab brigade, četa za vezu u Kaštu. Žumberačko-pokupski odred imao je 1. bataljon u Sošicama i na Plešu, a 2. bataljon u Reliću i Oštrcu.

Po naređenju štaba brigade 1. proleterski bataljon je noću između 18. i 19. juna sa dvije čete izvršio protivnapad na neprijatelja u Loviću Prekriškom u namjeri da ga protjera i povрати selo koje je zbog svog položaja bilo od značaja za dalju odbranu. Međutim, zbog slabe organizacije protivnapada i sadejstva između četa brojno jači neprijatelj je uspio da se održi. Poginula je Danica Mlinarić, četna bolničarka. Nakon toga bataljon se malo povukao na zapad i posjeo položaj: Vivodina, Belošić, Radinović.²⁰

Ujutro, 19. juna u napad su iz Metlike prema Vivodini krenuli i dijelovi talijanske divizije »Lombardija« i Bele garde podržavani artiljerijom i tenkovima. Na položajima ispred sela Drašiće njih su dočekali i zaustavili dijelovi 3. proleterskog bataljona koji su se vješto i uporno branili nanoseći neprijatelju osjetne gubitke. Zahvaljujući brojnoj nadmoćnosti, masovnoj primjeni artiljerije i minobacača, kao i podršci tenkova neprijatelj je poslije dva sata žestoke borbe uspio da zauzme Drašiće i da dijelove bataljona potisne nešto sjevernije do Brašljevice gdje su posjeli novi položaj sa kog su odbili više napada neprijatelja i zaustavili njegov dalji prodor toga dana. U borbama je ranjeno 7 boraca, a poginuli su jedan vodnik, intendant i politički komesar bataljona Janko Mendiković.

Na pravcu od Krašića neprijatelj je toga dana bio manje aktivan i uporan. Manjim snagama nastupao je od Prekrižja i Begova Brda preko Barona prema

18 Štab 2. operativne zone Hrvatske imao je podatke da su ukupne talijanske snage koje su učestvovala u napadu bile jačine tri pješadijska bataljona, jedan divizion artiljerije, 15 tenkova i 5 aviona (Operativni izvještaj štabu 2. oper. zone od 2. VII 1943. Glavnom štabu Hrvatske, Arhiv VII, k. 105A, br. reg. 32-1).

19 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 473-475: Dnevno izvješće Zapovjedništva 1. domobranskog zbora od 19. VI 1943. Glavnom stožeru oružanih snaga.

20 Arhiv VII, k. 724, br. reg. 17-1/1: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 22. VI 1943. štabu 13. proleterske brigade.

Reliću, ali su ga kod Barona zaustavili dijelovi 1. proleterskog bataljona. Toga dana bila je veoma aktivna neprijateljeva avijacija u bombardovanju sela i položaja jedinica. Drugi proleterski bataljon, koji još nije bio angažovan u borba-
ma, uputio je po naređenju štaba 2. operativne zone Hrvatske jednu četvu po mu-
niciju u Mavrle u Sloveniji odakle se vratila 21. juna i predala štabu zone 6
sanduka municije i vrećicu eksploziva. Pošto je u toku dana neprijatelj odbacio
2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda iz Relića i Oštrca prema Visoču i
Plavcima, štab brigade; po naređenju štaba zone, prebacio je 2. proleterski ba-
taljon iz Radovice na položaj kod Visoča prenia Oštrcu iz kog se neprijatelj u me-
đuvremenu povukao u Relić. Prvi bataljon Žumberačko-pokupskog odreda na-
lazio se na položaju Hum (trig. 737), Sošice, Pleš (trig. 981) prema 13. ustaškoj
bojnoj u Gornjoj Vasi ali ona toga dana još nije krenula u napad prema Soši-
cima.

Slijedećeg dana neprijatelj je od Prekrižja i Dvorišća počeo da nastupa u tri
kolone prema položaju 2. proleterskog bataljona na liniji Vivodina, Belošić, Ra-
dinović, Štula (Oštre trig. 509), ali je odbijen i toga dana više nije napadao na
ovim pravcima. Bataljon je ovog i narednog dana upućivao manje dijelove na
Kupu sjeverno od Kamanja odakle su pripucavali na vozove koji su saobraćali
željezničkom prugom na desnoj obali rijeke i ometali saobraćaj. Na položaj 3.
proleterskog bataljona kod Brašljevice Talijani su od Drašića poslije podne upu-
tili belogardejce, podržavajući ih artiljerijom ali su uz osjetne gubitke odbačeni
natrag. Na pravcu 2. bataljona Žumberačko-pokupskog odreda neprijatelj je do-
vukao pojačanja u Barone i Relić i ponovo bez otpora ušao u Oštre. Prvi bataljon
ovog odreda nalazio se na starim položajima, dok su se dijelovi 13. ustaške bojne
iz Gornje Vasi pomjerali bliže Sošicama na liniju kota 912 - Tomaševci.

Poslije ponovnog upada neprijatelja u Oštre, štab zone naredio je štabu bri-
gade da u toku naredne noći, između 20. i 21. juna, sa 2. proleterskim bataljonom
(bez čete) i jednom četom 2. bataljona Žumberačko-pokupskog odreda napadne
s leđa neprijatelja u rejonu Relić - Oštre i nanese mu što veće gubitke. Bataljon
se oko pola noći od Visoče spustio niz Štulu u namjeri da napadne neprijatelja
u Reliću ali je kod Barona obasut snažnom vatrom neprijatelja, pa se u nemo-
gućnosti da izvrši dobijeni zadatak vratio natrag. Te noći je i 1. proleterski ba-
taljon radi ispitivanja pozadine neprijatelja i napada na artiljeriju uputio dvije
čete iz Vivodine preko Donjeg Lovića i Gornika ka Loviću Prekriškom, gdje su
napale neprijatelja koji se bio dobro utvrdio. Pošto nijesu znale ni jačinu ni tačan
raspored neprijatelja, koji je brzo i odlučno reagovao, kao i zbog kratkoće vre-
mena čete su se povukle. I 3. proleterski bataljon je ove noći jednom četom na-
padao i uznemiravao neprijatelja u selu Drašiće.

Pošto su u toku noći privukli svježe snage u Oštre Talijani i ustaše, uz pod-
ršku artiljerije i tenkova, ujutro 21. juna napali su 2. bataljon Žumberačko-po-
kupskog odreda na položaju Ognjanovići - Plavci i počeli da ga potiskuju na sje-
ver. U takvoj situaciji štab brigade naredio je 2. proleterskom bataljonu da po-
sjedne položaj kod Visoča i spriječi dalji prodor neprijatelja. Međutim, pošto se
2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda povukao prema Kordićima, a nep-
rijatelj zauzeo Plavce i time ugrozio lijevi bok 2. proleterskog bataljona to se i
ovaj morao malo povući na zapad na liniju Magovac - Kordići poslije čega je
neprijatelj zauzeo i Visoče.

U takvoj situaciji štab brigade odlučio se na protivnapad. Kako nije imao
slobodnih snaga on je skinuo s položaja 1. proleterski bataljon na koji toga dana
neprijatelj nije vršio pritisak, s tim što je njegovu jednu četvu i dalje ostavio na
položaju kod Radinovića, a glavnu prebacio na sjever u rejon Tupac - Bulići
i sa njom i 2. proleterskim bataljonom od Kordića, poslije podne, prešao u pro-
tivnapad na neprijatelja na liniji Ognjanovići - Visoče - Plavci. Protivnapad bio
je veoma energičan pri čemu su glavnu ulogu odigrale ručne bombe koje su »pa-
dale kao kiša«, kako je to u Operativnom izvještaju štabu zone napisao štab bri-

gade, da od »dima eksplozija... nije vidio drug druga.«²¹ Pretrpivši velike gubitke i pravi poraz, neprijatelj je bio prisiljen da se povuče u Oštre gonjen od pomenutih bataljona.

Na pravcu od Metlike Talijani i belogardejci su tog dana nekoliko puta uz podršku artiljerije prelazili u napad na položaj 3. proleterskog bataljona ali su svaki put uz gubitke bili odbijeni. Međutim, napadajući od Gornje Vasi dijelovi 13. ustaške bojne su potisli 1. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda, zauzeli Sošice i izbili na Hum i Pleš. U vezi s tim, štab brigade je dvije čete 2. proleterskog bataljona, pošto je potukao neprijatelja kod Ognjanovića i Visoča, uputio na položaj između Sošica i Jezernice sa zadatkom da spriječe prodor ustaša tim pravcem. Istovremeno, jednu četu 3. proleterskog bataljona uputio je na Svetu Geru radi zaštite bolnice. Drugi proleterski bataljon posjeo je položaj Radinović, Štula, Ognjanovići prema Oštrcu, Baronima i Dvorišću.

Poslije četvorodnevnih borbi, 22. juna došlo je do predaha za obe strane. Talijani i ustaše su se ukopavali i utvrđivali na dostignutim položajima, dok su se 13. proleterska brigada i Žumberačko-pokupski odred sređivali i pripremali za protivnapade. Ocijenivši da su od neprijateljskih snaga koje su napadale na tri pravcu najslabiji dijelovi 13. ustaške bojne koji su zauzeli Sošice s okolnim visovima, štab 2. operativne zone Hrvatske naredio je 13. proleterskoj brigadi da zajedno sa žumberačko-pokupskim odredom u noći između 22. i 23. juna napadne i odbaci ustaše iz Sošica i okolnih visova. Za izvršenje tog zadatka štab brigade je angažovao 2. proleterski bataljon (bez čete), jednu četu 3. proleterskog bataljona i oba bataljona Žumberačko-pokupskog odreda. Planom bilo je predviđeno da 2. proleterski bataljon, uz podršku topa, napadne ustaše u Sošicama, četa 3. proleterskog bataljona i jedna četa 1. bataljona Žumberačko-pokupskog odreda na Plešu, 1. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda (bez čete) na Humu i 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda u Kovačima.

Napad je počeo tačno u pola noći. Najprije su ispaljene tri granate iz topa na Sošice nakon toga ustaše su počele da se povlače prema Gornjoj Vasi ne samo iz Sošica već i iz okolnih uporišta, tako da nijesu ni sačekale napad. Slabiji otpor pružile su na Plešu ali su se i sa njega brzo povukle takode prema Gornjoj Vasi. Nakon toga Žumberačko-pokupski odred zadržan je u rejonu Hum - Sopote - Pleš - Sošice prema Gornjoj Vasi, dok je 2. proleterski bataljon povučen na odmor u šumu između Malinaca i Mrka kao rezerva.²²

Ni 23. juna nije bilo većih borbi. Aktivnost se svela na dejstva patrola, izviđanje, prikupljanje podataka o neprijatelju i njegovo uznemiravanje. Neprijateljeva avijacije i tog dana bila je veoma aktivna. U toku noći štab brigade izvršio je manje pomjeranje jedinica na položajima, pa je nakon što je smijenio četu 1. proleterskog bataljona kod Radinovića, 3. proleterski bataljon zadržao položaj Boldrež, Brašljeva, Vidošić, Radinović prema selima Drašiće i Dvoršiće,²³ a 1. proleterski bataljon položaj: Štula, Ognjanovići, Plavci prema Oštrcu i cesti Kostanjevac - Sošice. Drugi proleterski bataljon i dalje se nalazio u rezervi.

Za hrabro držanje i borbenu odlučnost u razbijanju ofanzive udruženih snaga talijanskih okupatora i njihovih pomagača ustaša i Bele garde, kao i za postignute uspjehe u petodnevnim borbama, a naročito kod Visoča i Ognjanovića, štab 2. operativne zone Hrvatske, Naredbom br. 20 od 24. juna 1943. pohvalio je 13. proletersku brigadu i 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda. Posebno je za hrabro držanje u borbama istakao 2. proleterski bataljon, a naročito njegovu 2. četu i 3. proleterski bataljon. Za primjer ostalim borcima istakao je Simu Janjanina, Mikolina Marca, Ignjatiju Radulovića, Marka Bogdanovića, Paju Par-

21 Arhiv VII, k. 721, br. reg. 45/3: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 18. VI 1943. (datum je omaškom pogrešno stavljen, vjerovatno se radi o 18. VII 1943. - TR) štabu 2. operativne zone Hrvatske.

22 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 37-1/7: Operativni izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 29. VI 1943. štabu 13. proleterske brigade.

23 Arhiv VII, k. 726A, br. reg. 28/13: Operativni izvještaj štaba 3. proleterskog bataljona (bez datuma) štabu 13. proleterske brigade.

ca, Bogdana Mamula, komandanta 3. proleterskog bataljona i Milu Krivokuću, kao i borce mitraljeske čete i artiljerce. Posebno su pohvaljeni komandant brigade i njegov zamjenik Milan Žeželj i Dušan Pekić, »koji su sjajno manevrisali i rukovodili svojim jedinicama, koje su nanijele neprijatelju krvave gubitke,« kako je to konstatovano u naredbi.²⁴

Poslije podne 24. juna, Talijani i 10. ustaška bojna počeli su da se izvlače iz Oštrca prema Prekrižju. To je primjetio 1. proleterski bataljon i odmah krenuo za neprijateljem koji se brzo povlačio tako daje do manjeg sukoba sa njegovom zaštitnicom došlo kod Relića. Neprijatelj se zadržao u Begovom Brdu i Prekrižju, a 1. proleterski bataljon posjeo je položaj Baroni, Kostanjevac, Relić prema Begovom Brdu. Nakon toga, 2. proleterski bataljon pomjeren je u Oštre takođe kao rezerva. Za to vrijeme na ostalim dijelovima fronta nije bilo borbi.

Ujutro, 25. juna neprijatelj je manjim snagama izvršio ispad od Begovog Brda najprije prema Reliću, a zatim prema Baronima, ali je na oba pravca odbijen. U toku dana povremeno je artiljerijom i minobacačima tukao položaje 1. i 3. proleterskog bataljona i zapaljivim granatama zapalio selo Barone. Uveče je jedna četa 1. proleterskog bataljona vršila demonstrativni napad na neprijatelja u Begovom Brdu radi njegovog uznemiravanja, a zatim, po naređenju štaba brigade, 2. proleterski bataljon smijenio je na položaju 1. proleterski bataljon koji je upućen u Visoče radi odmora.

Narednog dana borbe su oživjele na svim položajima osim prema Gornjoj Vasi. Talijani, ustaše i belogardejci ponovo su postali agresivni. Uz masovnu podršku avijacije, artiljerije i minobacača Talijani i belogardejci uporno su napadali na položaje 3. proleterskog bataljona od Drašića prema Brašljevići i Kaštu i cestom prema Petruš Vrh. U susret ovoj koloni napadale su talijanske snage od Dvorišća i od Lovića Prekriškog. Bataljon se uporno i vješto branio ali se ipak morao malo povući na sjever iz Brašljevice i Petruš Vrh prema Radovici i Kaštu. Četa koja se nalazila u Radinoviću, pošto je bila smijenjena od jedne čete 1. proleterskog bataljona, posjela je položaj u Dojutrovici. Time je front odbrane 3. proleterskog bataljona znatno sužen, a prodor neprijatelja prema Kaštu zaustavljen. U toku noći neprijatelj se povukao u Drašiće, pa se i bataljon pomjerio bliže njemu.²⁵

Na položaj 2. proleterskog bataljona Talijani i ustaše napadali su pravcima Begovo Brdo - Relić i Prekrižje - Baroni. Međutim, sve njihove napade u toku dana bataljon je odbio. Na njegovom desnom krilu talijanske snage koje su napadale od Lovića Prekriškog prema Radinoviću i Vivodini, gdje su se branili dijelovi 3. proleterskog bataljona, uspjele su da prodru u Vivodinu. Na to je štab brigade intervenisao s 1. proleterskim bataljonom iz rezerve, koji je od Visoča stigao u rejon Petruš Vrh, Vivodina, Radinović i protivnapadom odbacio Talijane iz Vivodine prema Loviću Prekriškom. Nakon toga bataljon je posjeo položaj Petruš Vrh, Vivodina, Belošić, Radinović. Time je odbrana i na ovom dijelu fronta stabilizovana.

Tokom 27. juna, neprijatelj je povremeno artiljerijom i minobacačima tukao položaje brigade i vršio ispade manjim snagama ali su oni svi odbijeni. U noći je jedan bataljon slovenačke udarne brigade »Ivan Cankar«, smijenio na položaju 3. proleterski bataljon, koji je nakon toga povučen na odmor u Visoče.

Pošto je neke jedinice ispred 2. proleterskog bataljona prebacio u rejon Lović Prekriški - Dvorišće, neprijatelj je ujutro 28. juna jakim snagama napao položaj 1. proleterskog bataljona s težištem prema Vivodini, dok je istovremeno slabijim dijelovima napadao i 2. proleterski bataljon. Veoma žestoke borbe vodio je 1. proleterski bataljon. Smijenjivali su se juriši i protivjuriši. Zahvaljujući brojnoj i tehničkoj nadmoćnosti neprijatelju je uspjelo da zauzme Vivodinu i Petruš Vrh, ali je poslije podne bio prisiljen da se povuče prema Loviću. Uvođenjem

24 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 251-252.

25 Arhiv VII, k. 726A, br. reg. 29/13: Operativni izvještaj štaba 3. proleterskog bataljona od 28. VI 1943. štabu 13. proleterske brigade.

svježih snaga on ponovo prelazi u napad i uz velike gubitke opet zauzima Vivodinu i Petruš Vrh gdje dovlači pojačanja, nastojeći da prodre na sjever prema Radinoviću ali je u tome bio onemogućen.

Za to vrijeme 2. proleterski bataljon uspješno je odbio sve napade neprijatelja. Oko 14 sati Talijani su počeli da se povlače iz Begovog Brda i Prekrižja prema Ozlju pod zaštitom dijelova 10. ustaške bojne. Primjetivši to, 2. proleterski bataljon, ojačan jednom četom 3. proleterskog bataljona, prelazi u nastupanje i kod Prekrižja napada ustaše obuhvatajući ih s juga od Jezerine tako da se u panici povlače prema Ozlju gonjeni od dijelova bataljona sve do Vrhovca, oko 3 km sjeverno od Ozlja. Uveče toga dana i 1. proleterski bataljon prelazi u napad na neprijatelja u rejonu Vivodine, nanosi mu osjetne gubitke i prisiljava na povlačenje prema Kamanju goneći ga do Kupe. U 21 sat toga dana u rejonu Pribić, Krašić, Hržnik, Lović Prekriški, Sveti Križ više nije bilo nijednog neprijateljskog vojnika. Jedino su se Talijani i belogardisti zadržali u selu Drašiće do 30. juna, ali su se i oni toga dana i naredne noći povukli prema Metlici pod pritiskom slovenačke udarne brigade »Ivan Cankar.«

Porazom neprijatelja u rejonu Prekrižje, Vivodina, Lović Prekriški i njegovim odbacivanjem prema Ozlju i Draganićima završena je potpunim neuspjehom desetodnevnajunska ofanziva talijanskih, ustaških i belogardejskih snaga na slobodnu teritoriju Žumberka. Neprijatelj nije ostvario ni jedan cilj postavljen na početku ofanzive, a pretrpio je veoma osjetne gubitke koji su prema procjeni štaba brigade iznosili 476 poginulih i ranjenih vojnika, što je svakako preuveličano, dok je brigada imala 15 poginulih i 47 ranjenih boraca i starješina.²⁶

Uspjeh je postignut primjenom odgovarajuće taktike, odnosno, vještom kombinacijom odbrane i napada. Pri tome »borci XIII prol. brigade«, kako je to konstatovao štab 2. operativne zone u izvještaju Glavnom štabu Hrvatske od 2. jula 1943. »pokazali su u ovoj borbi odličan moral, visoku borbenu svijest i žilavost. Naročito u gonjenju bili (su) energični i brzi i nisu dali neprijatelju da se sredi, već su stalno prodirali naprijed. U borbi pravilno su koristili zaklone, a isto tako ukopavali su se i izdržali i najžešću artiljerijsku i minobacačku vatru na položaju.« Štab zone, pored ostalog, konstatovao je da se »svojom upornošću i čvrstinom« istakao komandant 3. proleterskog bataljona Bogdan Mamula i da su se »svojom odlučnošću, hrabrošću i brzim donošenjem odluka istakli« komandant brigade Milan Žeželj i njegov zamjenik Dušan Pekić.²⁷

Već slijedećeg dana po razbijanju ofanzive, 29. juna, u Vivodini štab brigade na sastanku sa štabovima bataljona, i u prisustvu štaba zone, analizirao je borbe, držanje jedinica i komandnog kadra u tek završenoj ofanzivi. Ocijenjeno je da je »držanje boraca i rukovodilaca u borbama, iznimno par pojedinaca, bilo odlično i za pohvaliti. «Treba napomenuti da je u toku borbi bilo velikih teškoća u pogledu ishrane boraca i doturanja hrane na položaje. I narod je oskudijevao u hrani. Ofanziva je pala u najteže vrijeme kad i u miru dolazi do oskudice u hrani pošto se stare zalihe istroše, a nove još ne prispiju. Žetva je upravo počinjala. I pored značajnih uspjeha kroz borbe su se ispoljile i izvjesne slabosti posebno u radu službi - obavještajne, intendantske i veze, a i sadejstvo između bataljona trebalo je ponekad da bude bolje. Ali bez obzira na to, brigada je iz ofanzive izašla ojačana i obogaćena novim ratnim iskustvima. Njeni uspjesi podigli su još više borbeni moral naroda u Žumberku.

Priznanje brigadi za uspjeh u ofanzivi odao je i Glavni štab Hrvatske, koji je Naredbom br. 18 od 1. jula 1943. pohvalio njene borce i komandni kadar »koji su pokazali primjenu hrabrost i junačko držanje u razbijanju neprijateljske ofanzive na Žumberak...«²⁸

26 Arhiv VII, k. 721, br. reg. 45/3: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 18. VI 1943. štabu 2. operativne zone Hrvatske. Datum na izvještaju je pogrešno otkucan. Svakako je pisan u julu.

27 Zbornik, tom V, knj. 17, str. 35-40.

28 Zbornik, tom V, knj. 17, str. 7-8.

Napad na ustaše u Plešivici

Krajem juna i početkom jula 13. proleterska brigada se po naređenju štaba 2. operativne zone razmjestila u rejonu Krašić - Pribić - Radinović - Vivodina - Dvorišće, a Žumberačko-pokupski odred u rejonima Sošice - Sopote i u rejonu Višoševići - Grubači. Predah od 10 dana iskorišćen je za odmor, vojno-političku obuku, partijski i kulturno-prosvjetni rad. Akcije su svedene na izviđačku aktivnost i postavljanje zasjeda. Prvi proleterski bataljon odbio je ispad Talijana i domobrana iz Ozlja kod Vrhovca i zaplijenio tri putnička automobila na cesti Zagreb - Karlovac kod Izimja.

U Kaštu, 1. jula, održano je brigadno partijsko savjetovanje sa dnevnim redom: 1. izvještaji sekretara bataljonskih biroa, 2. diskusija i 3. politička i organizaciona pitanja. Tada su u 1. proleterskom bataljonu bila 33 člana KPJ, u 2. bataljonu 28, u 3. bataljonu 40 i u 4. bataljonu 30, odnosno ukupno u brigadi, bez čete za vezu i omladinske čete, 131 član KPJ.²⁹ Na savjetovanju su, pored ostalog, usvojeni zaključci o novom rasporedu vojno-političkog rada od četiri sata dnevno s borcima. Odlučeno je da se u svim četama formiraju aktivni u kojima će sami borci otklanjati nedostatke svojih četa u vojničkom, političkom, prosvjetnom, bolničkom i ekonomskom pogledu. Štab brigade izradio je plan i program rada (kratki kurs) s komandirima i političkim komesarima radi njihovog daljeg vojničkog i političkog osposobljavanja. Nastava (kurs) se odvijala po ovom planu svakodnevno. Prvih dana jula brigada je cijepljena protiv tifusa.

Pri štabu brigade nastavio je rad glumački kurs, koji je pohađalo 30 boraca (muškaraca i žena). Kurs je osnovan još krajem maja ali nije radio zbog odlaska brigade u Pokuplje i kasnije zbog neprijateljske ofanzive. Kursom je rukovodio Ivan Šimatović Šime, inače bivši glumac zagrebačkog kazališta. Cilj kursa bio je da pripremi borce, koji su imali smisla za glumu, za osnivanje brigadne glumačke grupe.

U tom vremenu izvršene su i izvjesne kadrovske promjene u štabovima bataljona i pri štabu brigade. Štab 2. operativne zone Hrvatske, Naredbom br. 21 od 2. jula 1943. postavio je za komandanta 1. proleterskog bataljona Stevana Hinića, a za njegovog zamjenika Gaju Bućana, za komandanta 2. proleterskog bataljona Marka Rapa, a za njegovog zamjenika Luku Knezovića i za političkog komesara Dragana Vujića Spahu, za oficira pri štabu brigade Duku Breberinu i za člana Agitpropa brigade Vladimira Božca.³⁰ Većina ovih rukovodilaca ranije se nalazila na pomenutim dužnostima.

S obzirom da se odustalo od upućivanja brigade u Moslavinu i na Kalnik, tamo je 4. jula 1943. iz Kunčana uz manju pratnju krenuo štab 2. operativne zone Hrvatske i poslije osam dana, 12. jula, stigao u Moslavinu. Štab brigade je preuzeo većinu obaveza koje je štab zone imao u odnosu na Žumberak i Pokuplje, a pored ostalog i da stalno pruža pomoć Žumberačko-pokupskom odred. Pošto mu je štab zone ostavio radio-stanicu za održavanje veze s Glavnim štabom Hrvatske, to je brigada naredna četiri mjeseca najviše djelovala pod direktnom komandom Glavnog štaba Hrvatske, jer je kurirska veza sa štabom zone bila veoma spora. Štab brigade izvještaje je slao Glavnom štabu Hrvatske i štabu zone. U praksi, pošto se radio-stanica kvarila, štab brigade je najčešće samostalno donosio odluke i djelovao u duhu opštih direktiva.

U pogledu daljih akcija štab 2. operativne zone Hrvatske planirao je da sa 13. proleterskom brigadom preduzme akcije u Pokuplju i na željezničkim prugama Zagreb - Karlovac i Zagreb - Sisak, a da jednim bataljonom Žumberačko-pokupskog odreda kontroliše slobodnu teritoriju Žumberka, a drugim bataljonom da djeluje u Pokuplju.³¹ U duhu toga plana štab brigade odlučio je da najprije napadne i likvidira ustašku posadu u Plešivici, koja je ometala manevar

29 Podaci dobijeni od generala Bogdana Mamule na osnovu sačuvanih ličnih pribilježaka iz rata.

30 Arhiv VII, k. 724, br. reg. 32/1-5.

31 Zbornik, tom V, knj. 17. str. 35-40: Operativni izvještaj štaba 2. operativne zone Hrvatske od 2. VII 1943. Glavnom štabu Hrvatske.

jedinica i održavanje veze na pravcu Žumberak - Okić - Pokuplje, a zatim tim pravcem uputi jedan svoj i jedan bataljon Žumberačko-pokupskog odreda u Pokuplje.

Štab brigade imao je podatak da se u Plešivici kao posada nalaze dvije ustaške satnije, a u stvari bila je samo 2. satnija 13. ustaške bojne. Jače neprijateljeve posade nalazile su se u obližnjim mjestima - Samoboru, Klinča Selu, Zdenčini i Jastrebarskom iz kojih se mogla očekivati intervencija u toku napada. Štab brigade planirao je da posadu u Plešivici likvidira koncentričnim napadom 3. proleterskog bataljona sa sjevera i zapada i jedne čete 2. proleterskog bataljona sjugoistoka, uz obezbjeđenje dijelova 2. proleterskog bataljona od talijanske posade u Jastrebarskom i 2. bataljonu Žumberačko-pokupskog odreda od ustaša u Samoboru. Prvi proleterski bataljon zadržan je u rejonu Pribić - Hutin - Bukovica - Lović Prekriški, a 1. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda na području Sopote - Sošice - Radovica - Bušinja Vas. Za komandno mjesto štaba brigade i brigadno previjalište određen je Vranov Dol, a početak napada u 2 sata 8. jula.³²

Pred polazak u napad 2. i 3. proleterski bataljon, predveče 7. jula grupisali su se u Pribiću Crkvenom. Nešto prije toga štab brigade je s njihovim štabovima održao kratak sastanak na kome im je ukazao na značaj i način izvršenja zadatka. U 19,30 sati bataljoni su krenuli preko Svete Jane prema Plešivici. Noć, ispresjecano zemljište, a naročito slabi vodiči onemogućili su četama da stignu u određeno vrijeme i pređu u napad. Bilo je već svanulo kad je počeo napad čime je izostalo iznenađenje. U stvari u napad je od Prilipja prešla samo 3. četa 3. proleterskog bataljona, pošto ostale čete još nijesu stigle, ali ona sama nije mogla ništa da učini. Ustaše su na nju skoncentrisale vatru čitavog naoružanja i poslije dvosatne borbe protivnapadom odbacile je od Plešivice, nanijevši joj gubitke od jednog poginulog i 5 ranjenih boraca.³³ Nakon toga bataljoni su se do iza podne zadržali na položajima oko Plešivice i pošto, s obzirom na intervenciju neprijatelja od Jastrebarskog i Samobora, nije bilo uslova da se napad bolje organizuje i ponovi, štab brigade je povukao 3. proleterski bataljon i 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda u Svetu Janu, dok je 2. proleterski bataljon zadržao na položajima u rejonu Vranov Dol, Prodin Dol, Kupeč Dol prema ustašama u Plešivici.

U duhu ranijeg plana štab brigade je odmah poslije neuspjelog napada na Plešivicu uputio 3. proleterski i 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda u Pokuplje radi izvođenja akcija. Posebno, 3. proleterski bataljon dobio je zadatak da iz Pokuplja u Žumberak dopremi materijal koji je brigada ranije tamo zaplijenila a nije uspjela da ga evakuiše, kao i materijal koji su zaplijenile udarne grupe. Bataljoni su se prebacili 9. jula u Beter (Okić) gdje su prenoćili i predanih, a zatim se u toku naredne noći kod Horvata bez smetnji prebacili preko ceste i željezničke pruge Zagreb - Karlovac i ujutro 11. jula stigli u Lipnicu. Već druge noći 3. proleterski bataljon se s plijenom vratio u Okić i 13. jula se smjestio u Repišću, odakle je uveče slijedećeg dana njegova 1. četa otpremila materijal za Žumberak zajedno s izvjesnom količinom hrane za bolnicu, a zatim se zadržala na području Krašića.

Napadi na neprijateljeve posade u Lekeniku i Zazini i druge akcije

Oko 12. jula 13. proleterska brigada dobila je naređenja od Glavnog štaba Hrvatske, da se odmah prebaci u Pokuplje i otpočne napadima na željezničke pruge, Zagreb - Sisak i Zagreb - Karlovac. Štab brigade odmah je stupio u vezu sa štabom 1. operativne zone Slovenije i zamolio ga da u Žumberak uputi jednu

³² Arhiv VII, k. 729, br. reg. 18-1/4: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 7. VII 1943. godine.

³³ Arhiv VII, k. 726A, br. reg. 26/13: Operativni izvještaj štaba 3. proleterskog bataljona od 18. VII 1943. štabu 13. proleterske brigade.

brigadu kako bi zajednički djelovali na prugu Zagreb - Karlovac, ali se toj molbi zbog zauzetosti jedinica nije moglo udovoljiti. Odlučeno je da komandant i politički komesar brigade sa 2. i 3. proleterskim bataljonom krenu u Pokuplje gdje se nalazio 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda, a da zamjenik komandanta brigade i zamjenik političkog komesara sa 1. i 4. proleterskim bataljonom, 1. četom 3. proleterskog bataljona i 1. bataljonom Žumberačko-pokupskog odreda ostanu na Žumberku radi odbrane slobodne teritorije, zaštite žetve i pritiska na prugu Zagreb - Karlovac.³⁴

Pošto je 12. jula na položajima prema Plešivici smijenjen od 1. proleterskog bataljona, 2. proleterski bataljon se prebacio u Beter gdje je slijedećeg jutra stigao 3. proleterski bataljon. Oni su se sa dijelom štaba brigade u toku noći između 14. i 15. jula kod Horvata prebacili preko ceste i željezničke pruge Zagreb - Karlovac i ujutro stigli u Dubranec. U susjednoj Gustelnici nalazio se 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda. Te noći je jedna četa 1. proleterskog bataljona minirala jedan propust, porušila 20 metara željezničke pruge Zagreb - Karlovac, uništila 8 telegrafsko-telefonskih stubova i pokidala žice između Lazine i Domagovića. U povratku ona je u selu Novaki uništila jednu vršalicu, koja je radila pod kontrolom okupatora, a u Volavju jednu zaplijenila sa svim odgovarajućim priborom i manjom količinom žita.³⁵ Inače 1. proleterski bataljon nalazio se toga dana u rejonu Sveta Jana - Kupeč Dol - Prodin Dol, 4. proleterski bataljon na području Bukovica - Prekrižje - Lović Prekriški i 1. četa 3. proleterskog bataljona u Krašiću.

Po dolasku u Dubranec komandant i politički komesar brigade, pošto su od političkih radnika, članova kotarskih komiteta KPH Pisarovina i Sisak, kao i od pripadnika udarnih grupa upoznati s vojno-političkom situacijom u Pokuplju, odmah su, u dogovoru s članovima štaba Žumberačko-pokupskog odreda, odlučili da u toku noći angažovanjem tri raspoloživa bataljona napadnu i razoružaju neprijateljevu posadu u Lekeniku i poruše željezničku prugu Zagreb - Sisak u tom rejonu. Kao posada na željezničkoj stanici Lekenik radi obezbjeđenja pruge nalazili su se dijelovi 6. željezničke stražarske bojne i jedan vod 6. satnije 2. pješačke pukovnije ukupne jačine 60 domobrana. U žandarmerijskoj stanici u selu bilo je 18 žandarma (oružnika). Neprijateljeve posade različite jačine nalazile su se u okolnim mjestima - Mraclinu, Turopolju, Gredi i Žažini. Planom bilo je predviđeno da 2. proleterski bataljon i jedna četa 2. bataljona Žumberačko-pokupskog odreda napadnu i savladaju neprijateljevu posadu na željezničkoj stanici i u selu Lekenik, da 3. proleterski bataljon obezbijedi napad sa pravca Turopolja, a 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda od Siska. Bataljoni na obezbjeđenju imali su i zadatak da na svojim pravcima poruše željezničku prugu i na taj način spriječe intervenciju neprijatelja oklopnim vlakom.

Bataljoni su se u toku 16. jula iz Dubranca, Vukomerića i Gustelnice pomjerali u Kravarsko, a zatim su predveče krenuli prema Peščenici i Lekeniku. Napad je prema planu počeo oko pola noći. U tom momentu na željezničkoj stanici zatekao se i transportni vlak sa njemačkim vojnicima, koji je ipak uspio da umakne prema Sisku prije nego što je porušena pruga na tom pravcu. Domobrani su u početku pružili jak otpor koji je postepeno sve više slabio, a kad su pozvani da se predaju oni su to i učinili oko 2 sata poslije ponoći, pošto su uvidjeli da im pomoć ne može stići na vrijeme. Žandarmi su u selu pružili jači otpor i nijesu htjeli da se predaju sve dok im stanica nije počela da gori. U toku napada neprijatelj je intervenisao oklopnim vlakom iz Velike Gorice, ali kad je naišao na razrušenu prugu i bio napadnut od zasjede 3. proleterskog bataljona vratio se natrag.³⁶

34 Zbornik tom V, knj. 17, str. 185-187: Izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 18. VIII 1943. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

35 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 30-1/1: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 15. VII 1943. štabu 13. prolet. brigade i Zbornik, tom. V, knj. 17, str. 188-193: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 18. VII 1943. Glavnom štabu Hrvatske.

36 Arhiv VII, k. 726A, br. reg. 26/13: Operativni izvještaj štaba 3. proleterskog bataljona od 18. VII 1943. štabu 13. proleterske brigade.

Top »Veliki Marko« na vatrenom položaju kod Prekrižja, Žumberak, oktobra 1943. Prvi zdesna: Nikola Tomić, ostali neidentifikovani. (Iz knjige: »Trinaesta proleterska u NOR-u«)

Napad na Lekenik izveden je planski, brzo i dobro organizovano. Svaki bataljon je izvršio dobijeni zadatak, pa ni uspjeh nije izostao. Zarobljena je čitava posada sa svim naoružanjem i opremom. Zaplijenjeno je 5 puškomitraljeza, 180 pušaka, 6 automata, 100.000 metaka, 4 pištolja, 300 kompleta ljetnih vojnih uniformi i druga sprema zatečena u skladištima. Pored toga zapaljena je željeznička stanica sa svim magazinima i skladištima, zatim žandarmerijska stanica i zgrade u kojima su se nalazili domobrani, dok je željeznička pruga prema Turopolju i Sisku porušena, a skretnice na stanici oštećene.³⁷ Brigada je imala samo 3 ranjena borca. Pored vojničkog značaja uspjeh je politički snažno odjeknuo u čitavom trouglu između Save i Kupe.

U zoru 17. jula bataljoni su se s plijenom i zarobljenicima povukli u Cerje, a zatim u Kravarsko. Uveče, zarobljeni domobrani pušteni su kućama, 3 oficira su zadržana i kasnije upućena u Glavni štab Hrvatske. Zarobljenim domobranima prije nego što su pušteni govorio je politički komesar brigade o ciljevima NOB-e i pozvao ih da stupe u brigadu ali su se oni izgovorili i obećali da će stupiti u partizane kod svojih kuća. Dva dana kasnije u Lekenik je stigla 14. satnija 2. pješačke pukovnije kao nova posada.

S obzirom na glasove da neprijatelj priprema napad na oslobođenu teritoriju Žumberka, komandant i politički komesar brigade poslije napada na Lekenik odlučili su da se s 3. proleterskim bataljonom i plijenom vrate na Žumberak radi odbrane žetve, a da u Pokuplju nastave da djeluju 2. proleterski i 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda, s tim da već u toku noći između 18. i 19. jula napadnu i savladaju uštaško-domobranksu posadu u Žazini, oko 10 kilometara zapadno od Siska.

³⁷ Zbornik, tom V, knj. 17, str. 482-484: Dnevno izvješće Zapovjedništva 1. domobranskog zbora od 17. VII 1943. Glavnom stožeru oružanih snaga i Arhiv VII, k. 726, br. reg. 38/7: Operativni izvještaj 2. proleterskog bataljona od 18. VII 1943. štabu 13. proleterske brigade.

Osamnaestog jula iz Kravarskog komandant i politički komesar brigade s 3. proleterskim bataljonom, krenuli su natrag za Žumberak i slijedećeg jutra bez smetnji stigli u Okić. Poslije dnevnog odmora nastavljen je pokret naredne noći tako da je bataljon, preko Svete Jane uz obezbjeđenje od 1. proleterskog bataljona prema Jastrebarskom, 20. jula stigao u rejon Pribić - Krašić.

Posada u Žažini brojala je oko 55 domobrana i ustaša smještenih u školi, a bila je utvrđena rovovima i bunkerima oko škole, crkve i popove kuće. Obezbi-jedivši se dijelom snaga od okolnih neprijateljevih posada, 2. proleterski i 2. ba-taljon Žumberačko-pokupskog odreda napali su je u 1 sat 19. jula koncentrično s juga, istoka i sjevera. Napad je bio brz, iznenadan i energičan tako da je neprijatelj za svega pola sata borbe savladan. Zarobljeno je 38 domobrana i ustaša, zaplijenjeno 40 pušaka, 7.300 puščanih metaka 2 puškomitraljeza nešto bombi, nekompletnih uniformi i druge spremne. Drugi proleterski bataljon imao je dva ranjena borca koji su upućeni na liječenje u Baniju, kamo su upućeni i domob-rani da se otuda puste svojim kućama.³⁸ Po završenom napadu bataljoni su od-maršovali u Dubranec i Havičić.

U vremenu dok su 2. i 3. proleterski bataljon djelovali u Pokuplju, dotle su dijelovi brigade koji su se nalazili u Žumberku odbijali ispade neprijatelja na slobodnu teritoriju i izvodili diverzije na okolne željezničke pruge. Dijelovi 1. proleterskog bataljona 17. jula odbili su ispad talijanske posade iz Jastrebarskog prema Volavju, a u toku noći između 18. i 19. jula porušili su željezničku prugu Zagreb - Karlovac između Desinca i Jastrebarskog, te Domagovića i Lazine.³⁹ Prethodne noći dijelovi 1. čete 3. proleterskog i 1. bataljona Žumberačko-po-kupskog odreda na željezničkoj pruži Karlovac - Metlika kod Kamanja digli su u zrak most raspona 5 metara, porušili 3 bunkera, zarobili 6 domobrana i zapli-jenili puškomitraljez, 6 ušaka i 2.000 metaka. Dijelovi 4. proleterskog bataljona na oslobođenoj teritoriji pored ostalog, postavljali su stalnu vazdušnu telefon-sku liniju koju je neprijatelj u prethodnoj ofanzivi pokidao.

U poredu s borbama u brigadi po jedinicama, zavisno od uslova, izvodila se i vojno-politička obuka i odvijao partiljski i kulturno-prosvjetni rad. Sredinom mjeseca u svim četama organizovano je po pet aktiva: vojnički, politički, pro-svjetni, bolnički i ekonomski sa pročelnicima na čelu. Svrha obrazovanja aktiva bila je da »sami borci ispravljaju nedostatke svoje čete u vojničkom, političkom, prosvjetnom, bolničkom i ekonomskom duhu«, kako je to napisao politički ko-mesar brigade u izvještaju od 3. jula političkom komesaru 2. operativne zone Hr-vatske.⁴⁰ Međutim, ubrzo se pokazalo da njihovo formiranje nije bilo potrebno, pored komandi i štabovajedinica, partijskih i skojevskih organizacija, pa se i nji-hov rad uskoro ugasio.⁴¹

38 Zbornik, tom V knj. 17, str. 213-214: Operativni izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 20. VII 1943. štabu 13. proleterske brigade.

39 Zbornik, tom V, knj. 17, str. 273-275: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 28. VII 1943. štabu 13. proleterske brigade.

40 Arhiv VII, k. 723, br. reg. 8/1-8.

41 Svjedočanstvo o tome kako su organizovani aktivci i kako je trebalo da rade ostavio nam je po-litički komesar 1. proleterskog bataljona u svom izvještaju od 28. VII 1943. političkom komesaru 13. proleterske brigade u kome je, pored ostalog, pisalo: »Organizacioni rad odvijao se ovako: organizovano je 5 raznih aktiva koji obuhvaćaju sve potrebno za život u jedinici. Najprije su od-ržavani desetinski sastanci na kojima su se drugovi javili u koji aktiv pojedinac želi stupiti... po-sle sastanka iz svake desetine pozovu se drugovi pojedinog aktiva, tako da se sastane jedan aktiv iz cele čete koji onda biraju rukovodioca bez obzira... bio po zvanju borac ili rukovodioc. Na sastanku odredi se ... šta treba najprije učiniti u roku do drugog sastanka i podijele se dužnosti, pri tome se nastoji da svaka desetina ima bar jednog borca u svakom aktivu... Rod raspodjele dužnosti u pojedinom aktivu uzima se u obzir za koju vrstu rada je pojedinac sposoban unutar aktiva. Tako na primer u vojnom aktivu u svakoj desetini ima po nekoliko vojnih aktivista od kojih je jedan zadužen da nauči sve borce rukovati puškomitraljezom, jer je on za to najsposob-niji, drugi uči kako se vrši stražarska služba... itd... Pojedini aktivci sastaju se kad pozove ruko-vodioc ili kad borci to traže, na sastancima daju se izvještaji o radu, uočava se nova potreba, i opet se konkretno daju zadaci. Kad se sastaje cela četa onda pročelnici aktiva daju izvještaje pred celom četom o radu njegovog aktiva i ako je dobro ističe se aktiv, a ako je pogrešno radio kri-tikuje se...« (Arhiv VII, k. 726, br. reg. 6-1/5).

Događaji u zemlji i svijetu, kao i život u brigadi određivali su sadržaj političkog rada u jedinicama i na terenu. Borcima i narodu, pored ostalog objašnjavan je značaj stvaranja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) na njegovom prvom zasjedanju u Otočcu i na Plitvičkim jezerima (13. i 14. VI 1943) uz istovremeno upoznavanje s Rezolucijom donesenom na tom zasjedanju. Popularisana je i Prva konferencija Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske (USAOH) održana 28. i 29. juna 1943. u Otočcu. Značajna pažnja poklanjana je i upoznavanju s borbama u našoj zemlji, na istočnom frontu i savezničkom iskrcavanju na Siciliju, koje je otpočelo 10. jula. Kad god je bilo uslova i potrebe održavani su partijski i skojevski sastanci, a za partijske rukovodioce organizovan je partijski kurs kojim je rukovodio Karlo Mrzović, rukovodilac Odjela za agitaciju i propagandu CK KPH. I vojno-politička obuka novih boraca omladinaca u omladinskoj četi odvijala se po planu. Agitprop brigade izdao je dvobroj (4-5) brigadnog lista »XIII proleterska«. ⁴² U njemu su pored ostalih članaka objavljeni rezultati dvomjesečnog takmičenja (maj-juni). Najbolji se pokazao 3. proleterski bataljon.

U tom vremenu (17. VII) po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, brigade je uputila deset vojnih rukovodilaca (komandanata bataljona i komandira četa, njihovih zamjenika i operativnih oficira) na kurs u Oficirsku školu Glavnog štaba Hrvatske koja je tada radila u Donjem Lapcu u Lici. Istovremeno, u brigadu vratili su se rukovodioci koji su prije njih završili kurs u toj školi i bili raspoređeni po jedinicama. ⁴³ Po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, brigada je oko 20. jula u Dalmaciju za rukovodioce uputila Rudolfa Bašića, političkog komesara 4. proleterskog bataljona, Luku Knezovića, zamjenika komandanta 2. proleterskog bataljona, Borisa Antulova, političkog komesara čete i Antu Blaževića, zamjenika komandira čete. ⁴⁴

Politička situacija u Žumberku i Pokuplju tokom jula razvijala se veoma povoljno za NOB što se manifestovalo kroz uspješan rad antifašističkih organizacija omladine i žena (USAOH-a i AFŽ-a), partijskih i skojevskih organizacija, narodnooslobodilačkih odbora kao i u prilivu novih boraca u brigadu i odred, čemu su svojim vojnim akcijama i političko-kulturnim djelovanjem u narodu odlučujuće doprinijeli brigada i odred. Značajno je istaći da je tada formirana Vivodinska terenska četa jačine oko 30 boraca. Tih dana su na oslobođenoj teritoriji Žumberka intenzivno pripremani izbori za narodnooslobodilačke odbore koji su bili zakazani za 25. jul. Pored održavanja zborova po selima u predizbornu kampanju uključeno je i oko 20 partijsko-političkih rukovodilaca iz brigade koji su bili stavljeni na raspolaganje Kotarskom komitetu KPH za Žumberak. Međutim, nova okupatorsko-kvislinška ofanziva na oslobođenu teritoriju Žumberka odgodila je za izvjesno vrijeme već zakazane izbore.

Neuspjela ofanziva okupatorskih i kvislinških snaga na Žumberak i Pokuplje krajem jula i početkom augusta 1943. godine

Svakodnevne akcije 13. proleterske brigade i Žumberačko-pokupskog odreda, njihovi napadi na neprijateljeve posade i uspješno ometanje saobraćaja na važnim komunikacijama Zagreb - Karlovac - Metlika i Zagreb - Sisak, kao i sve snažniji razmah narodnooslobodilačke borbe u Žumberku, Pokuplju, Turopolju i Posavini prisilili su talijanske okupatorske snage da uz pomoć ustaša, Bele garde i četnika krajem jula 1943. preduzmu novu ofanzivu, u stvari protivofanzivu na oslobođenu teritoriju Žumberka, odnosno 13. proletersku brigadu i Žumbe-

⁴² Arhiv VII, k. 723, br. reg. 10/8: Izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 20. VII 1943. političkom komesaru 2. operativne zone Hrvatske.

⁴³ Nema podataka o imenima ni jednih ni drugih kursista.

⁴⁴ Arhiv VII, k. 147, br. reg. 15/4: Izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 19. VII 1943. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

račko-pokupski odred, dok su nešto kasnije njemačke i ustaško-domobranske snage napale dijelove pomenutih jedinica i u Pokuplju.

Ofanzivom na Žumberak rukovodio je štab talijanskog 11. armijskog korpusa, koji je raspolagao podatkom da se 13. proleterska brigada i druge manje jedinice ukupne jačine oko 1500 ljudi sa komandama i pozadinskim organizacijama nalaze u četvorouglu Jugorje, Metlika, Ozalj, Petrovina, Kalje, greben Gorjanaca. Zamisao štaba korpusa za napad na njih bila je: »angažovati protivnika sa juga akcijama koje će polaziti od Krašića, Ozlja i Metklike da bi se stvorio utisak jedne jedine akcije sa juga ka sjeveru, zatim intervenisati brzo, iznenadnom akcijom u dvije kolone koje, polazeći južno od Novog Mesta i Kostanjevice, treba da posjednu greben (Gorjanci - T.R.) a zatim da napadaju sa sjevera na jug«⁴⁵ i u rejonu Kupčina, Reštovo, Kordići, Badovinci, Radovica opkole i unište 13. proletersku brigadu i Žumberačko-pokupski odred.

Za ostvarenje ove zamisli angažovani su dijelovi tri talijanske divizije i jedne granične brigade, i to: iz divizije »Izonco« tri bataljona, dva artiljerijska divizion, dvije baterije topova i jedna tenkovska četa; iz divizije »Kačatori« četiri bataljona, tri artiljerijska divizion, jedna baterija i dva voda topova i jedna tenkovska četa; iz divizije »Lombardija« šest bataljona, dva artiljerijska divizion, dvije baterije topova i četiri tenkovske čete od kojih jedna bacača plamena; iz 11. brigade granične straže dva bataljona, zatim 5. i 13. ustaška bojna i tri specijalna bataljona (br. 1, 2 i 3) Bele garde i četnika (iz Gorskog kotara), podržanih avijacijom i korpusnom artiljerijom jačine jednog divizion i sedam raznih baterija topova.⁴⁶ Ukupno je angažovano talijanskih 15 bataljona, 6 tenkovskih četa, 8 artiljerijskih divizona i više raznih baterija topova, zatim dvije ustaške bojne (bataljona) i tri bataljona Bele garde i četnika, pored avijacije. Bile su to veoma jake i impresivne snage.

Planom za napad štaba talijanskog 11. armijskog korpusa bilo je predviđeno da dijelovi divizije »Lombardija« napadaju u tri napadne kolone s linije Jastrebarsko - Draganići - Ozalj - Metlika i to kolona »Roko« (»Rocco«) - dva bataljona 74. pješadijskog puka, dvije čete tenkova 31. tenkovskog puka, baterija topova 47/32 mm, 5. i 13. ustaška bojna iz rejona Jastrebarsko - Draganići preko Slavetića i Krašića prema Željeznom, Kostanjevcu i Oštrcu, dok je 5. ustaška bojna uz sadejstvo 13. ustaške bojne trebalo da napada od Kalja prema Sošicama; kolona »Fiordiponti« - 137. legija crnih košulja (dva bataljona), 54. bataljon crnih košulja i dva voda topova 47/32 mm, iz rejona Ozlja pravcem Vrhovac - Paulov breg - Vidovina i kolona »Besta« - 3. bataljon 73. puka, dva bataljona 11. brigade granične straže, četa tenkova 31. tenkovskog puka i baterija topova 47/32 mm, iz rejona Metlike prema Drašićama i Suhoru; dijelovi divizije »Izonco« napadnom kolonom »Pelaci« (»Pelazzi«) - 2. bataljon 23. pješadijskog puka, 1. bataljon 24. pješadijskog puka, 117. bataljon crnih košulja, 3. divizion 6. artiljerijskog puka, baterija topova 65/17 mm i jedan vod tenkova bacača plamena, iz rejona Novog Mesta preko Velikog Cerovca na greben Gorjanaca (Oklinak trig. 886 - Sv. Gera trig. 1175), a zatim prema Radovici, Kaštu i Badovincima i dijelovi divizije »Kačatori«, (pod komandom štaba divizije »Izonco«) kao napadna kolona »Morandi« - tri pješadijska bataljona, bataljon crnih košulja i tri voda raznih topova (47/32, 65/17 i 75/18 mm) iz rejona Kostanjevice na jug ka grebenu Gorjanaca, a zatim prema Sošicama, Reštovu i Kupčini. Zadatak da podržavaju kolone u napadu, pored avijacije, imali su 65. divizion (152/13 mm) i pet baterija raznih topova (75/13, 75/18, 75/17 i 100/17 mm) korpusne artiljerije. Korpusnu rezervu u rejonu između željezničke stanice Metlika i Kupe obrazovali su 2. i 3. specijalni bataljon (Bela garda i četnici) i tenkovska četa »Zara«, a manevarsku grupu 1. bataljon 1. puka u Kamanju i 184. baterija (149/35 mm) u Metlici.

45 Zbornik, tom VI, knj. 6, str. 390-398: Zapovijest Komande talijanske divizije »Izonco« od 23. VII 1943. potčinjenim jedinicama za ofanzivu na Žumberak.

46 Zbornik, tom VI, knj. 6, str. 390-398: Zapovijest Komande talijanske divizije »Izonco« od 23. VII 1943. potčinjenim jedinicama za ofanzivu na Žumberak.

Pregrupaciju i prikupljanje jedinica u polaznim rejonima za napad trebalo je izvršiti u vremenu od 19. do 24. jula. Prema planu trebalo je da dijelovi divizije »Lombardija« iz polaznih rejona za napad Draganići - Ozalj pređu u nastupanje između 20. i 24. jula i izbiju na polazni položaj za odlučujući napad sa linije Slavetić - Hrznik - Paulov breg. Namjera štaba talijanskog 11. armijskog korpusa bila je da na taj način prikrije grupisanje i zadatak snaga u Novom Mestu i Kostanjevici, stvori utisak kod 13. proleterske brigade i Žumberačko-pokupskog odreda da se radi samo o frontalnom napadu s juga, dok je odlučujući napad trebalo da počne 25. jula nastupanjem dijelova divizije »Izonco« i »Kačatori« od Novog Mesta i Kostanjevice s tim da u toku dana izbiju na greben Gorjanaca, a sljedećeg dana produže nastupanje u susret dijelovima divizije »Lombardija«, koji bi takođe polako nastupali prema njima, kako bi već 26. jula zajednički opkolili i uništili pomenute partizanske snage u rejonu Kupčina, Sošice, Reštovo, Kordići, Radovica, Vidovina.⁴⁷ Plan je bio dobro zamišljen i za njegovo ostvarenje angažovane jake snage tako da su Talijani i ustaše očekivali puni uspjeh u ofanzivi.

Dok su se Talijani i ustaše pripremali za ofanzivu, glavnine 13. proleterske brigade i Žumberačko-pokupskog odreda su na Žumberku osiguravale žetvu, pošto je neprijatelj iz Jastrebarskog, Draganića i Ozlja vršio ispade i uznemiravao narod kod podizanja i spremanja žita. Istovremeno su planirani napadi na manje neprijateljeve posade i akcije na komunikacije Zagreb - Karlovac - Metlika radi ometanja saobraćaja. Dvadeset prvog jula brigada se nalazila s 1. proleterskim bataljonom u rejonu Svete Jane, s 3. proleterskim bataljonom na području Krašić, Donji Pribić, Pribić Crkveni i 4. proleterskim bataljonom na sektoru Bukovica, Lović Prekriški, Vivodina, dok se 2. proleterski bataljon nalazio u Pokuplju u selima Dubranec i Havičić. Žumberačko-pokupski odred imao je 1. bataljon u Loviću Prekriškom s jednom njegovom četom na Plešu, sjeverno od Sošica, a 2. bataljon mu je bio u Čukancu u Pokuplju. Tako su se nasuprot neprijateljskim snagama angažovanim za ofanzivu na Žumberak našli nepotpuni brigada i odred sa veoma nepovoljnim odnosom snaga u živoj sili, a naročito tehnički. Ukupno, bez 2. proleterskog bataljona, brigada je imala oko 500 boraca,⁴⁸ što je odgovaralo brojnom stanju jednog talijanskog bataljona, dok je bataljon Žumberačko-pokupskog odreda brojao oko 200 boraca. Sve do početka dejstva brigada nije ništa znala o namjerama neprijatelja.

U nastupanje su iz rejona Draganića prvi krenuli dijelovi talijanske napadne kolone »Roko« poslije podne 21. jula. Oni su zauzeli Brezarić i zaustavili se između ovog sela i Krašića gdje im je otpor pružila jedna četa 3. proleterskog bataljona.⁴⁹ Sljedećeg dana neprijatelj nije nastupao već se ukopavao na dostignutom položaju. Preko izviđačkih i obavještajnih organa štab brigade dobio je 23. jula podatke o koncentraciji talijanskih snaga u okolnim mjestima, a počeli su da stižu i glasovi o ofanzivi na Žumberak. U vezi s tim uputio je kurira s naređenjem 2. proleterskom bataljonu da odmah krene za Žumberak. Predveče toga dana Talijani su manjim snagama iz Ozlja izbili u Vrhovac i odmah počeli da se ukopavaju u čemu ih je ometala jedna četa 3. proleterskog bataljona koja se tu nalazila. Na pravcu od Brezarića prema Krašiću neprijatelj je napadao manjim snagama vjerovanto radi izviđanja. U toku noći štab 3. proleterskog bataljona ubacio je jednu četvu u pozadinu neprijatelja sa zadatkom da ga napadne kod sela Guci, ali zbog jakih snaga i snažnog otpora napad nije imao očekivanog efekta. Iste noći 1. proleterski bataljon, angažovaniem dvije čete i dva minerska voda na željezničkoj pruzi Zagreb - Karlovac kao Jastrebarskog, porušio je mostove preko Okičnice i Volavice čija je opravka trajala 8 dana.⁵⁰ Miniranje i jedan stub

47 Zbornik, tom VI, knj. 6, str. 390-398 isto.

48 Arhiv VII, k. 722, br. reg. 16/2: Brojno stanje i naoružanje u 13. proleterskoj brigadi od 15 do 31. VII 1943. godine.

49 Prema operativnom izvještaju štaba 13. proleterske brigade od 6. VIII 1943. Glavnom štabu Hrvatske neprijatelj je na ovom pravcu krenuo u nastupanje 22. VIII 1943. (Arhiv VII, k. 105, br. reg. 38/2).

50 Zbornik, tom V, knj. 17, str. 537—539: Dnevno izvješće br. 206 od 25. VII 1943. Zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva.

dalekovoda u tom rejonu nakon čega su te noći ostali bez struje Jastrebarsko, Zdenčina, Desinec i jedan dio Zagreba.

Angažovanjem svježih snaga napadna kolona »Roko« poslije podne 24. jula, nastupajući dijelom snaga iz Jastrebarskog prema Svetoj Jani i Slavetiću, izbila je u Crnilovec i Petrovinu bez dodira s 1. proleterskim bataljonom. Uz podršku snažne artiljerijske vatre glavne snage ove kolone, nastupajući iz rejona Brlenić - Brezarić i uz otpor 3. proleterskog bataljona, zauzele su Donji Pribić, Krašić i Hržnik. Istovremeno napadna kolona »Fiordiponti« dovukavši svježe snage iz Ozlja u Vrhovac, nastavila je napad na sjever i poslije dvosatne borbe s jednom četom 3. proleterskog bataljona zauzela Paulov breg. Brojno mali 3. proleterski bataljon pružio je snažan otpor u granicama svojih mogućnosti, ali on nikako nije bio u mogućnosti da zaustavi napad veoma snažne i daleko nadmoćnije dvije napadne kolone divizije »Lombardija« pa se krajem dana povukao na položaj Hutin - Bukovica - Lović Prekriški.⁵¹

Pošto je poslije odlaska štaba 2. operativne zone Hrvatske iz Žumberka na Kalnik dolazilo do izvjesnih nesporazuma i nesuglasica između štaba brigade i štaba Žumberačko-pokupskog odreda, ovog dana je »radi uspješnijeg operativnog rukovođenja jedinicama na sektoru Žumberak - Pokuplje« formiran privremeni Operativni štab 13. brigade i Žumberačko-pokupskog odreda koji su sačinjavali Milan Žeželj komandant, Božo Spaček, politički komesar, Boris Balaš, zamjenik komandanta, Milutin Mraović Simić, operativni oficir, Dragutin Bogdanić Picek, intendat i Rade Aralica, referent saniteta. Dužnost komandanta i političkog komesara brigade vršili su tadašnji zamjenici Dušan Pekić i Mašo Horvatić, a dužnost komandanta Žumberačko-pokupskog odreda Feodor Škriner, tadašnji zamjenik komandanta.⁵²

Krajem dana kada su stigla obavještenja o grupisanju neprijatelja u Metlici, koji je brzo mogao ugroziti bolnicu kod Četošića, zatim o grupisanju u Kostanjevici, Sentjerneju i Svetom Križu, Operativni štab je stekao jasnu sliku o namjerama neprijatelja, odnosno da se radi o ofanzivi na Žumberak. Odmah je naredio 1. proleterskom bataljonu da se u toku noći od Svete Jane prebaci prema Metlici i zajedno s dijelovima Istočnodolenjskog odreda spriječi prodor neprijatelja prema Radatovićima i bolnici. Istovremeno je o namjerama neprijatelja obavješten OK KPH za Pokuplje, narodnooslobodilački odbor i antifašističke organizacije radi pripreme naroda za brzu evakuaciju ispred neprijatelja. Održan je i zajednički sastanak Operativnog štaba, štabova brigade i odreda na kome je razmatrana nastala situacija i odlučeno da se još u toku sutrašnjeg dana brigada i odred povuku u Sloveniju i na taj način izbjegnu frontalne borbe i sačuvaju živu silu. Na Žumberku trebalo je da ostane jedna četa Žumberačko-pokupskog odreda radi praćenja događaja i izvještavanja o situaciji. Upućeni su kuriri u Pokuplje s naređenjem 2. proleterskom i 2. bataljonu Žumberačko-pokupskog odreda da ukoliko su krenuli prema Žumberku požure, a ako nijesu krenuli da ostanu u Pokuplju i tamo napadaju neprijatelja.

Rano ujutro, 25. jula neprijatelj je prešao u napad na svim planiranim pravcima. Brigada i odred odmah su angažovani u borbama tako da se u toku dana nijesu mogli povući u Sloveniju kako je to bilo odlučeno. Napadne kolone »Roko« i »Fiordiponti«, uz snažnu podršku artiljerije, tenkova i avijacije, nastavile su nastupanje na sjever sa prethodno dostignute linije. Treći proleterski bataljon, ojačan dijelom mitraljeza 4. proleterskog bataljona, pružao je otpor neprijatelju koji je sporo nastupao. Jače borbe vodio je kod Bukovice i Strmca. Pred večer bataljon se organizovano povukao na liniju Vivodina - Radinović - Baroni - Relić. Kod Lovića Prekriškog u borbama je angažovan i 1. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda odakle se povukao na sjeverozapad zajedno s 3. proleters-

51 Arhiv VII, k. 726A, br. reg. 27/13: Operativni izvještaj štaba 13. proleterskog bataljona od 28. VII 1943. 13. proleterske brigade.

52 Zbornik, tom V, knj. 17, str. 241: Naredba br. 1. Operativnog štaba 13. proleterske brigade i Žumberačko-pokupskog odreda od 24. VII 1943. štabovima 13. proleterske brigade i Žumberačko-pokupskog odreda.

skim bataljonom. Kolona »Besta« iz Metlike krenula je u napad prema Radatovićima i Suhoru. Njoj su se uspješno suprotstavili 1. proleterski bataljon i dijelovi Istočnodolenjskog odreda tako da je ostvarila samo mali prodor.

Kada je oko 16. sati doznao da su Talijani iz Novog Mesta i Kostanjevice toga jutra krenuli prema Svetoj Geri, odnosno prema grebenu Gorjanaca, a ustaše od Kalja ka Hartju i Sošicama, Operativni štab 13. proleterske brigade i Žumberačko-pokupskog odreda održao je kratak sastanak sa Okružnim komitetom KPH za Pokuplje na kome je potvrđena prethodna odluka i rešeno da se brigada i odred zajedno s bolnicom i stanovništvom, koje to želi, u toku noći povuku u Belu krajinu u Sloveniju s tim da u Žumberku ostane jedna četa iz odreda. I čim je pala noć bataljoni su se počeli odvajati od neprijatelja i organizovano povlačiti prema Beloj krajini, tako da su brigada, 1. bataljon odreda, Vivodinska četa i bolnica sa oko 150 civila, većinom odbornika i političkih radnika koji su se povukli s njima, ujutro 26. jula stigli u Osojnik, oko 4 kilometra sjeveroistočno od Semiča. Zbog nedovoljne obavještenosti i brzine povlačenja jedan dio stanovništva ostao je kod kuća koji je inače želio da se povuče.

U Osojniku brigada je s dijelom odreda bolnicom i izbjeglim narodom ostala do predveče slijedećeg dana kada je nastavljena pokret na jugozapad preko Semičkog tunela i u toku noći se stiglo u selo Planinu, oko 9 kilometara sjeverozapadno od Črnomelja. U rejon Planine povukao se i Istočnodolenjski odred s dijelom naroda iz okoline Metlike. Tako su se pomenute snage s izbjeglicama našle u dubokoj pozadini neprijatelja. Teškoća je jedino bila u ishrani zbog pasivnosti kraja i malog broja domaćeg stanovništva. U Planinu se iz Žumberka povukla i kazališna grupa ŽAVNOH-a koja je davala priredbe za borbe i narod.

U rejonu Planine nije se moglo ostati duže. Trebalo je što prije preći u napade na neprijatelja i nanositi mu gubitke. Prije svega mislilo se na Žumberak, pa je Operativni štab 28. jula uputio natrag 1. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda i Vivodinsku četvu. Istog dana uputio je sve teže ranjenike i invalide, u pratnji jedne čete 3. proleterskog bataljona, preko Bosiljeva u Kordun. Pošto je slijedećeg dana dobio obavještenje da se neprijatelj povlači iz rejona Radatovići - Drage tamo je uputio štab brigade sa 3. proleterskim bataljonom sa zadatkom da sa njim i 1. bataljonom odreda napada neprijatelja, postavlja mu zasjede i ubrzava povlačenje. Štab brigade i 3. proleterski bataljon ujutro 30. jula stigli su u Drage odakle su u Radatovićima uspostavili vezu s 1. bataljonom Žumberačko-pokupskog odreda, a zatim predveče krenuli prema Jezernicama i Četošiću.

Iako su se brigada i odred povukli u Belu krajinu Talijani, ustaše, Bela garda i četnici 26. jula nastavili su da po planu bez otpora nastupaju određenim pravcima i da u naredna 2-3 dana prokrstare čitavom ranijom oslobođenom teritorijom na Žumberku. Obično je u takvim situacijama u prethodnim ofanzivama neprijatelj svoj bijes iskaljivao na nezaštićenom narodu - ubijao pristalice i aktiviste NOB-e ili ih je odvodio u koncentracione logore, palio i pljačkao sela. Ovoga puta donekle je izmjenio taktiku. Manje je terorisao narod, a zapalio sela Jezernice, Magovac, Kordiće i Malince što su uglavnom uradile ustaše, Bela garda i četnici. Talijani su nastojali da propagandom i demonstracijom sile, naročito velikim brojem artiljerije i tenkova, pokažu kako je nemoguće boriti se protiv njih. Ali, u nemogućnosti da angažovane snage stalno drži na Žumberku, 29. jula počeo je da ga napušta i da se povlači u okolne garnizone.

Uveče 30. jula, 3. proleterski i 1. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda ušli su u Jezernice i Sošice iz kojih se neprijatelj povukao toga dana. Sutradan, 3. proleterski bataljon i Vivodinska četa napali su talijanske i ustaške snage koje su se povlačile iz rejona Sveti Ilija - Kordići i gonili ih preko Badovinaca, Svetog Nikole, Magovca i Radovice do Metlike. Tog dana i ostale neprijateljeve snage povukle su se u svoje garnizone, tako daje Žumberak poslije podne 31. jula bio ponovo slobodan. U toku naredne noći Operativni štab sa 1. i 4. proleterskim ba-

taljonom, bolnicom i narodom krenuo je za Žumberak gdje je stigao ujutro 1. augusta. Narednih dana brigada se pomjerila u rejon Krašić, Pribić, Sveta Jana.⁵³

Povlačenjem neprijatelja u garnizone i povratkom 13. proleterske brigade i Žumberačko-pokupskog odreda iz Bele krajine u Žumberak završena je potpunim neuspjehom i julska ofanziva neprijatelja na ovu oblast. Iako je angažovao veoma jake pješadijske snage podržane snažnom artiljerijom, tenkovima i avijacijom, neprijatelj nije postigao nijedan postavljeni cilj: niti je uništio 13. proletersku brigadu i Žumberačko-pokupski odred i na taj način očistio Žumberak od partizanskih jedinica, niti je uspio da demoralizira narod i odvoji ga od narodnooslobodilačke borbe.

Našavši se u veoma teškoj situaciji Operativni štab je pravilno ocijenio situaciju i brzim manevrom na vrijeme povukao jedinice u Belu krajinu prije nego što je neprijatelj uspio da oko njih zatvori obroč. Po povratku na Žumberak bilo je prigovora na terenu i od štaba 2. operativne zone Hrvatske da se brigada morala više angažovati u borbama. Međutim, danas kad su poznate sve činjenice, a naročito veoma nepovoljan odnos snaga za nju, vidi se da ona nije mogla, a ni smjela da se upušta u duže frontalne borbe jer bi neosporno pretrpjela veoma teške gubitke u ljudstvu što bi imalo daljih negativnih posljedica. Ovako je imala samo 3 poginula i 14 ranjenih boraca. Sačuvavši živu silu, a obogaćena novim ratnim iskustvom, bila je sposobna da brzo nastavi s ofanzivnim akcijama. Za uspješan manevar i junačko držanje u ofanzivi Glavni štab Hrvatske, Naredbom br. 18 od 12. avgusta 1943. pohvalio je njene borce i komandni kadar.⁵⁴

Pošto su se zatekli u Pokuplju 2. proleterski i 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda nijesu bili zahvaćeni ofanzivom. Na osnovu naređenja štaba brigade ovi bataljoni, predveče 24. jula, krenuli su iz Vukomerića za Žumberak. Sutradan po dolasku u Horvate, pošto nijesu znali situaciju u Okiću i pošto su sa sobom imali oko 70 omladinaca novih boraca, koji su tek došli u partizane, bataljoni su ostali prikriveni u šumi nedaleko od željezničke pruge. Predveče su borci raspoređeni po zaseocima da bi ih narod nahranio. Bili su veoma dobro primljeni iako su za mnoge seljake to bili prvi partizani koje su u tolikom broju vidjeli u svojim kućama. Nakon toga bataljoni su se naredne noći prebacili u Okić i tu 9Stali čitav dan, nastojeći da uspostave vezu s brigadom i razjasne situaciju u Žumberku. Naveče, na osnovu nesigurnih podataka o ofanzivi krenuli su preko Svete Jane za Višoševiče gdje su stigli ujutro 27. jula, odatle su neke čete upućene u Stiče. Tu su doznali za razmjere ofanzive i da su se brigada i odred povukli iz Žumberaka ali ne i kamo. U toku dana dijelovi 2. proleterskog bataljona imali su kod Višoševića jači sukob s jednom satnijom 13. ustaške bojne koju su odbacili prema Gornjoj Vasi.

U nejasnoj situaciji, a očekujući napad jačih neprijateljskih snaga, jer je njihovo prisustvo u tom rejonu otkriveno, bataljoni su se dogovorili da se vrate u Pokuplje. U toku noći oni su preko Svete Jane stigli u Okić gdje su se zadržali 28. jula. Uveče nastavljen je pokret do Horvata, gdje su se u šumi i zaseocima zadržali još jedan dan, a zatim su nastavili pokret i 30. jula stigli u Vukomerić i Dubranec, gdje je uveče održana uspješna priredba za narod. U međuvremenu 26. i 27. jula njemačke i ustaško-domobranske snage, po naređenju njemačke borbene grupe »Vest« (Grupe »West«), vršile su čišćenje prostorije između željezničke pruge Zagreb - Sisak i rijeke Kupe (pothvat »Grin«), ali tada tamo nije bilo partizanskih snaga. Poslije povratka u Pokuplje i dvodnevnog odmora oba bataljona su se u noći između 1. i 2. augusta prebacila u Donji Hruševac, a zatim u Cerje. Dobivši obavještenje da se na željezničkoj stanici Lekenik, na pruzi Zagreb - Sisak, nalazi četa domobrana (14. satnija 2. pješačke pukovnije) i na željezničkoj stanici Greda takođe četa domobrana (3. satnija 4. stražarske željezničke bojne), štabovi bataljona su se dogovorili da ih naredne noći napadnu i razoružaju, 2.

53 Zbornik, tom V, knj. 18, str. 55-67: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 6. VIII 1943. Glavnom štabu Hrvatske.

54 Arhiv VII, k. 724, br. reg. 38/5.

proleterski bataljon na stanici Lekenik, a 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda na stanici Greda (7 km sjeverozapadno od Siska).

Obezbijedivši se dijelom snaga 2. proleterski bataljon je oko pola noći sa dvije čete energično napao domobrane na željezničkoj stanici Lekenik, koji su iznenađeni pružili slab otpor i za deset minuta savladani. Najveći broj uspio je da pobjegne u raznim pravcima bez oružja. Zarobljena su 23 domobrana od kojih je jedan bio ranjen. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, mitraljez, 90 pušaka, 9.200 puščanih metaka i manja količina razne druge opreme. Pored toga spaljeno je 27 vagona i jedna baraka, koja je služila za željezničku stanicu, pošto je zgrada stanice ranije bila spaljena.⁵⁵

I napad 2. bataljona Žumberačko-pokupskog odreda na posadu željezničke stanice Greda bio je dobro organizovan i energično izveden tako da je poslije kraće borbe savladana. Zarobljeno je 90 domobrana i 1 oficir, i zaplijenjeno 109 pušaka (francuskih i ruskih), preko 6.500 raznih puščanih metaka, 3 puškomitraljeza, automat i manja količina razne druge spreme.⁵⁶

Na akcije tih bataljona neprijatelj je veoma brzo reagovao. Komanda njemačke borbene grupe »Vest« naredila je čišćenje područja u trouglu rijeka Sava - rijeka Kupa do linije Pokupsko - Kravarsko - Turopolje - D. Kuće. Za ovu akciju, kojoj je dat šifrovani naziv »Grin II«, pored njemačkih, angažovane su i ustaško-domobranske snage: 2. bojna 2. pješačke pukovnije, 1. satnija koturaške bojne (biciklistički bataljon), 1. satnija 1. domobranske jurišne bojne i dvije satnije 30. ustaške bojne. Ove jedinice obrazovale su zaprečnu grupu na liniji Gornji Hruševac - Kravarsko - Buševac - Turopolje - D. Kuće sa zadatkom da spriječi izvlačenje partizanskih snaga iz pomenutog trougla na sjeverozapad, dok je 2. bojna 5. gorske pukovnije imala da napada pravcem: Pokupsko, Hotnja, Gornji Hruševac, Cerje.⁵⁷

Neprijatelj se nadao da će koristeći rijeku Savu i Kupu kao prirodne prepreke, zatim jaku zaprečnu grupu i jake snage za čišćenje uspjeti da likvidira partizanske snage u pomenutom trouglu. Međutim, poslije uspješno izvršenih akcija na željezničke stanice, u kojima nijesu imali gubitaka oba bataljona su se povukla u Cerje, a zatim u Donji Hruševac odakle su zarobljeni domobrani pušteni kućama. Nekoliko njih dobrovoljno je stupilo u partizane, dok je zarobljeni oficir upućen u Glavni štab Hrvatske. U toku noći između 4. i 5. augusta, 2. proleterski bataljon prebacio se u Vukomerić i Dubranec a odredski bataljon u Haviđić i Bukovčak i na taj način napustili područje na koje se pripremao napad iako nijesu znali točan plan neprijatelja.

Kako su i planirale njemačke i ustaško-domobranske snage 5. augusta čistile su pomenuto područje, ali tamo nije bilo partizanskih jedinica. Konstatovano je jedino da se »neprijatelj... pravodobno povukao u zapadnom smjeru prema s. Dubranec« i da je »razviđanjem utvrđeno da se neprijatelj nalazi na području: Dubranec - Gustelnica.«⁵⁸ Naime, predveče ovog dana jedna satnija ustaša izviđala je od Kravarskog u pravcu Dubranca gdje se sukobila s jednom četom 2. proleterskog bataljona i poslije kraće borbe odbačena natrag.

Oko 10 sati slijedećeg dana uslijedio je napad Nijemaca⁵⁹ sa sjevera od Markuševca i Gudača prema Vukomeriću i Dubrancu, gdje su im se suprotstavili dijelovi 2. proleterskog bataljona. Borba je bila veoma žestoka, neprijatelj je zaustavljen, a zatim je protivnapadom uz sadejstvo jedne čete 2. bataljona Žumberačko-pokupskog odreda, koja gaje napala u desni bok od Bukovčaka, bio odbačen natrag. Nakon toga, uz podršku minobacača i avijacije, uslijedio je napad nje-

55 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 42-1/7: Operativni izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 4. VIII 1943. štabu 13. proleterske brigade.

56 Zbornik tom V, knj. 18, str. 286-290: Operativni izvještaj štaba Žumberačko-pokupskog odreda od 21. VIII 1944. Glavnom štabu Hrvatske.

57 Zbornik, tom V, knj. 18, str. 500-501: Dnevno izvješće Zapovjedništva 1. zbornog područja od 5. VIII 1944. Glavnom stožeru oružanih snaga NDH.

58 Zbornik, tom V, knj. 18, str. 506-508: Dnevno izvješće br. 218 od 6. VIII 1943. Glavnog stožera domobranstva.

59 Zbor nedostatka dokumenata nije se mogao ustanoviti naziv njemačkih jedinica.

mačkih i ustaško-domobranskih snaga od Kravarskog, Lukinića Brda i Pisarovine prema Dubrancu, Vukomeriću i Bukovčaku. Bataljoni su pružili jak otpor ali su se ipak pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja predveče morali povući u Lipnicu. U ovim borbama, koje spadaju u red najjačih borbi partizanskih jedinica do tada vođenih u Pokuplju, 2. proleterski bataljon imao je 7 poginulih i 11 ranjenih boraca,⁶⁰ dok se gubici neprijatelja nijesu mogli ustanoviti.

Čim su se sredili oba bataljona su, po naređenju Operativnog štaba u noći između 6. i 7. augusta preko Horvata, krenuli za Okić gdje su stigli ujutro (sela Purgarija, Beter, Repišće). Poslije dnevnog odmora pokret je naredne noći nastavljen za Žumberak. Drugi bataljon Žumberačko-pokupskog odreda zadržan je u selima Kupeč Dol i Vranov Dol, kod Svete Jane, dok je 2. proleterski bataljon odmaršovao u Pribić, gdje je stigao 8. augusta. Time su se u Žumberku na okupu našli kompletni 13. proleterska brigada i Žumberačko-pokupski odred. Pokušaji neprijatelja da ih uništi ne samo u Žumberku već i u Pokuplju završili su se neslavno bez ikakvog uspjeha. Jedino je Pokuplje privremeno ostalo bez partizanskih jedinica. Brigada i odred, sačuvavši živu silu bili su spremni da ubrzo krenu u nove ofanzivne akcije. Štab 2. operativne zone Hrvatske, Naredbom br. 26 od 22. augusta 1943. pohvalio je 2. proleterski bataljon za uspješno izvedenu akciju na željezničkoj stanici Lekenik i junačko držanje u borbama kod Dubranca u Vukomerića, kao i 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda za uspjeh na željezničkoj stanici Greda.⁶¹

Kratak predah poslije neprijateljskih ofanziva, akcija na Remetinec i formiranje Turopoljsko-posavskog odreda

Boravak u rejonu Krašić, Pribić, Sveta Jana poslije neprijateljskih ofanziva na Žumberak i Pokuplje, brigada je iskoristila za odmor i sređivanje jedinica, vojno-političku obuku boraca i starješina, partijsko-politički i kulturno-prosvjetni rad ne samo u jedinicama već i na terenu, zatim za mobilizaciju novih boraca, pripreme za nove ofanzivne akcije i sprečavanje ispada neprijatelja na oslobođenu teritoriju.

Vojnostručnom osposobljavanju boraca, a naročito starješina poklanjala se značajna pažnja. Pri štabovima bataljona organizovani su desetodnevni kursevi za niži komandni kadar radi usavršavanja u osnovnim radnjama iz oblasti borbene obuke, ratne službe, utvrđivanja, nastave gađanja i službe veze, a izvođen je i pješadijski egzercir. Obuka je izvođena teorijski i praktično uz obavezno korišćenje iskustava iz dotadašnjih borbi. Posebna pažnja poklanjana je novim borcima koji nijesu služili vojsku. Oni su prolazili kroz obavezni petnaestodnevni vojno-politički kurs u omladinskoj četi.

Politička nastava bila je svakodnevna, obavezna i planska. Teme za političku nastavu određivao je politički komesar brigade na osnovu direktiva viših štabova i partijskih organizacija i dostavljao ih političkim komesarima bataljona i čete za vezu. Pored određene teme na političkom času, obavezno su se morali prokomentarisati i svi dnevni događaji u jedinici, u zemlji i svijetu. Teme političke nastave bile su: Disciplina i organizacija NOVJ - razlika između NOV i fašističkih vojski, Svijest i drugarstvo glavne osobine naših boraca, Život jedinica - razne drugarske priredbe, sport, zidne novine i dr., Čitanje vijesti sa bojišta i diskusija o vojnoj situaciji, Politička situacija u svijetu, Naš odnos prema zarobljenicima - domobranima, ustašama, četnicima, Talijanima i Nijemcima, Uloga žena u zajedničkoj borbi, Borba hrvatskog, srpskog, slovenačkog i ostalih naroda Jugoslavije za slobodu, Značaj zajedničke borbe Hrvata i Srba, AVNOJ i ZAVNOH - naša najviša politička predstavništva, Narodnooslobodilački odbori i

60 Zbornik, tom V, knj. 18, str. 117-118: Operativni izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 10. VIII 1943. štaba 13. proleterske brigade.

61 Zbornik, tom V, knj. 18, str. 196-298.

njihov značaj, Draža Mihailović i njegove četničke bande, Maček i njegovi agenti sa parolama »još nije vrijeme«, Česte promjene jugoslavenske izbjegličke vlade u Londonu i naš stav prema njima i druge.⁶²

Događaj koji je u to vrijeme privukao posebnu pažnju i uticao na opštu političku situaciju bio je pad Benita Musolinija u Italiji. Naime, njemu je kao vođi (dužeu) fašističke partije i predsjedniku talijanske vlade na sjednici Velikog fašističkog savjeta u Rimu 24. jula izglasano nepovjerenje, nakon toga slijedećeg dana uklonjen je s vlasti, pa je 28. jula obrazovana nova talijanska vlada koja je objavila rasturanje fašističke partije ali i nastavljanje rata na strani Njemačke. O tim događajima saznalo se u toku neprijateljske ofanzive, i glas o njima pronio se veoma brzo po svim jedinicama u brigadi i po Žumberku. Objašnjavan je na političkim časovima u jedinicama i na zborovima i razgovorima s narodom, a iskorišćen je za dalje jačanje pozicija NOB-e i za mobilizaciju novih boraca.

Sve partijske organizacije - čelije po četama i štabovima, i bataljonski biro, održali su sastanke na kojima je analizirano stanje u jedinicama, njihovo držanje i držanje pojedinaca u prethodnim borbama i na marševima. Stanje u jedinicama ocijenjeno je kao dobro. Partijske organizacije u svoje redove primile su i manji broj novih članova. Pri štabu brigade organizovan je i partijski kurs koji su pohađali sekretari i po jedan član bataljonskih biroa. Živnuo je rad i organizacija SKOJ-a, sekretar brigadnog komiteta SKOJ-a, sredinom augusta bio je Franjo Biljan, u 1. proleterskom bataljonu sekretar bataljonskog komiteta Ljubica Kufirin i pročelnici četnih grupa SKOJ-a - Ivan Sušec, Milan Župančić i Boris Nje-ljak, u 2. proleterskom bataljonu sekretar komiteta Marijan Bauk i pročelnici četnih grupa Marijan Bontempo, Josip Sokolić i Vladimir Lučić, u 3. proleter-skom bataljonu sekretar komiteta Josip Mišković i pročelnici četnih grupa Ibrahim Bećirović, Ivan Pažur i Janko Popović, u 4. proleterskom bataljonu sek-retar komiteta Slavko Jozić i pročelnici četnih grupa Filip Nebesni, Franjo Jan-ković i Marko Cvijanović, pročelnik grupe u četi za vezu Miljenko Mile Antić i u glumačkoj grupi Vinko Pipić.⁶³

U toku rijetkih predaha između borbi i marševa oživljavao je i kulturno-pro-svjetni rad u jedinicama. Aktivirali su se kulturno-prosvjetni odbori, diletanske grupe i horovi po jedinicama. Održano je više priredbi za borce i narod po se-lima. Po četama su pisane zidne novine i članci za brigadni list. Oko 10. augusta pri štabu brigade obrazovana je Glumačka grupa koja je brojala 19 boraca (13 muškaraca i 6 žena) među kojima su bili Ivan Šimatović Šime, rukovodilac, Dra-gan Knapić, politički komesar, Joža Gregorin, Irena Kolesar, Marica Fernetić, Eta Bortolaci (Etta Bortolazzi), Vinko Pipić i drugi. Grupa je pripremala i orga-nizovala priredbe za borce i narod i brzo se uklopila u politički i kulturno-pro-svjetni rad u jedinicama i na terenu.

Posebna pažnja poklanjana je mobilizaciji novih boraca. Štabu brigade na taj zadatak stalno su ukazivali Glavni štab Hrvatske i štab 2. operativne zone. Nešto jači priliv novih boraca osjetio se poslije pada Musolinija. Pored Žumber-ka i Pokuplja brigada se popunjavala borcima koji su dolazili iz Zagreba, zatim borcima koje je štab 2. operativne zone upućivao iz Moslavine i s Kalnika, dok je Glavni štab Hrvatske najavio dolazak oko 100 Dalmatinaca.⁶⁴ Petnaestog au-gusta 1943. ona je po spisku imala 904 borca od toga 84 žene, a na licu 750 među kojima 78 žena, dok su se u rashodu (bolnici, kursevima i dr.) nalazila 154 borca. Od naoružanja imala je 505 pušaka (raznih), 9 mitraljeza, 41 puškomitraljez, top (brdski), 3 laka i 1 srednji bacač (81 mm), protivtenkovsku pušku, 45 pištolja i 150 kg eksploziva.⁶⁵ Štab 2. operativne zone naredio je brigadi, čim joj bataljoni narastu na oko 250 boraca, da formira i 5. bataljon, da radi na formiranju novih

62 Arhiv VII, k. 723, br. reg. 14/9: Dopis štaba 13. proleterske brigade od 14. VIII 1943. političkim komesarima bataljona i čete za vezu.

63 AIHRPH, NOV/778: Spisak rukovodilaca SKOJ-a u 13. proleterskoj brigadi sredinom avgusta 1943. sa osnovnim podacima i kratkim karakteristikama. Inače je dokumenata o radu SKOJ-a u brigadi sačuvano veoma malo.

64 Nikad nijesu stigli zbog događaja u vezi s kapitulacijom Italije.

65 Zbornik, tom V, knj. 18, str. 164-165: štab 13. proleterske brigade 14. VIII 1943. Pregled brojnog stanja i naoružanja u 13. proleterskoj brigadi za 15. VIII 1943. godine.

*Grupa boraca 13. proleterske na putu za Bosnu, kod Plitvica, novembra 1943.
(Iz albuma Zore i Dragana Vujića Spahe)*

jedinica u Žumberku i da u Pokuplju formira partizanski odred. Dopisom od 21. augusta 1943. Glavni štab Hrvatske upoznao je štab brigade da će za izvjesno vrijeme biti neophodno da uputi u 1. proletersku diviziju 200 boraca Zagrepčana koje će mu sa Kalnika poslati štab 2. operativne zone. Istovremeno upoznat je da se pod njegovu komandu u operativnom pogledu stavlja Žumberačko-pokupski odred za vrijeme odsustva štaba 2. operativne zone iz Žumberka.⁶⁶

Odmor i zatišje iskorišćeni su i za to da se u ispravnost dovede naoružanje, odjeća i obuća boraca. Krojačke i obučarske radionice u bataljonima radile su punom parom. Značajna pažnja poklanjana je higijeni i preventivnim mjerama radi zaštite od zaraznih bolesti. Odijela boraca parena su u partizanskim buradima da bi se likvidirala i suzbila pojava ušiju. Pored toga borci su se redovno šišali ili podšišivali, a svi su se okupali u Kupčini.

Težište političkog rada na terenu bilo je na pripremanju izbora za seoske narodnooslobodilačke odbore na Žumberku. Na tom planu brigada je najtješnje sarađivala s Okružnim komitetom KPH, Okružnim narodnooslobodilačkom odborom za Pokuplje (obrazovan u julu 1943), partijskim i antifašističkim organizacijama, kao i postojećim narodnooslobodilačkim odborima. Svakog dana oko 15 vojno-političkih starješina bilo je angažovano za agitaciju u narodu. Oni su zajedno sa političkim radnicima na terenu na zborovima, sastancima i u neposrednim razgovorima objašnjavali vojno-političku situaciju u zemlji i svijetu, liniju KPJ u narodnooslobodilačkoj borbi, perspektivu uspješnog završetka rata i neminovnosti poraza fašizma, zatim značaj izbora za narodnooslobodilačke odbore i drugo. Dvadeset drugog augusta s velikim učešćem naroda održani su izbori. Bili su to prvi slobodni i demokratski izbori na Žumberku. Pavelićeva vlast svela se samo na uporišta koja su se nalazila pod kontrolom ustaša i okupatora.

Pored Žumberačko-pokupskog odreda, koji se nalazio na Žumberku, brigada je tada održavala tješnju vezu s Glavnim štabom Slovenije i slovenačkim par-

⁶⁶ Zbornik, tom V, knj. 18, str. 280-281.

tizanskim jedinicama u Beloi krajini. Vezu sa štabom 2. operativne zone održavali su kuriri radi čega je bila spora i dosta nesigurna. Radio-stanica »Golub«, preko koje je održavala vezu s Glavnim štabom Hrvatske, tih dana se pokvarila zbog nestručnog rukovanja tako da se i s njim veza održavala pomoću kurira, a za hitnije poruke korišćena je radio-stanica Glavnog štaba Slovenije.

U pogledu ofanzivnih akcija, štab brigade namjeravao je da zajedno sa slovenačkim jedinicama napadne i razbije dijelove 13. ustaške bojne u Gornjoj Vasi i Novom Selu. Međutim, Glavni štab Hrvatske, pošto je želio da i područje u trouglu između Save, Kupe i željezničke pruge Zagreb - Karlovac (Pokuplje, Turopolje i Posavina) što više aktivira u narodnooslobodilačkoj borbi, naredio je štabu brigade da na sektor Pokuplje - Sveta Nedelja uputi dio snaga radi izvođenja borbenih akcija, rušenja željezničke pruge Zagreb - Sisak, političkog djelovanja u narodu i mobilizacije novih boraca.

Za izvršenje dobijenog zadatka postojali su povoljni uslovi. Narod u pomenutom području uvidao je izdajničku i protivnarodnu politiku ustaša i Hrvatske seljačke stranke s Mačekom na čelu i sve više ispoljavao spremnost da se masovno angažuje u narodnooslobodilačkoj borbi. Brigada je poslije kraćeg predaha, odmora bila spremna za nove akcije. Politički komesar brigade 12. augusta obavjestio je dopisom političkog komesara 2. operativne zone da je vrijeme odmora iskorišćeno »svestrano tako da je brigada mnogo sređenija nego što je bila.«⁶⁷ Za izvršenje dobijenog zadatka, u dogovoru s OK KPH za Pokuplje, štab brigade, odnosno Operativni štab, odredio je 1. i 3. proleterski bataljon, manje dijelove 4. proleterskog bataljona (top, minobacač 81 mm, nekoliko mitraljeza i minersku grupu) i 1. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda, pod komandom političkog komesara i zamjenika komandanta brigade kao privremenog Operativnog štaba dijelova 13. proleterske brigade i Žumberačko-pokupskog odreda. Na Žumberku ostao je dio štaba 13. proleterske brigade sa 2. i 4. proleterskim bataljonom u rejonu Krašić, Hržnik, Pribić, Prekrižje i štab Žumberačko-pokupskog odreda s 2. bataljonom u rejonu Svete Janje.

Četrnaestog augusta, poslije podne, krenuli su određeni bataljoni iz Pribića za Pokuplje. Oni su preko Svete Janje krećući se u toku noći južno od Plešivice, gdje su imali manji sukob s ustaškom patrolom, ujutro stigli u Okić - sela Beter i Purgarija. Tu su ostali čitav dan prikupljajući podatke o neprijatelju u široj okolini. Uveče su nastavili pokret i ujutro 16. augusta stigli u sela Lipnica, Havičić i Bukovčak. Pošto je od političkih radnika i udarnih grupa upoznat sa situacijom na terenu i dobio podatke o rasporedu i jačini neprijatelja, Operativni štab je odlučio da dijelom snaga napadne i razoruža neprijateljeve posade na željezničkoj stanici Renietinec (4 km jugozapadno od Zagreba), kod vojnog magazina (Ljubič-mlin) nedaleko od Svete Klare, u Buzinu i Botincu, zatim da u tom rejonu poruši željezničku prugu i evakuše plijen.

Operativni štab imao je podatke da oko 40 domobrana, što je uglavnom bilo tačno, obezbjeđuje željezničku stanicu Remetinec i vojni magazin (1. zbornog obzračnog skladišta), da se u Buzinu nalazi 5 njemačkih vojnika koji su obezbjeđivali jednog višeg njemačkog funkcionera i 2 policajca u Botincu. Neprijateljeve posade različite jačine koje su mogle brzo intervenirati u toku akcije nalazile su se u Svetoj Klari, Velikoj Gorici, Hrvatskom Ljeskovcu, kod aerodroma Lučko i naravno u Zagrebu, Planom je bilo predviđeno da u toku noći između 18. i 19. augusta 1. proleterski bataljon napadne i razoruža neprijatelja u željezničkoj stanici Remetinec i kod vojnog magazina, zatim u Buzinu i Botincu, poruši željezničke pruge Zagreb - Karlovac i Zagreb - Sisak u tom rejonu i evakuše plijen koji je prema očekivanju trebalo da bude veliki. Treći proleterski bataljon zadržan je u Dubrancu sa obezbjeđenjima prema Pisarovini i Kravařskom za slučaj potrebe prihvata 1. proleterskog bataljona, dok je 1. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda dobio zadatak da u Pokupskom, odakle se povukao neprijatelj, uništi i zapali sve vojne objekte i da iz šume Kljuka dopremi u Dubranec ranije zaplijenjeni materijal radi njegovog prebacivanja u Žumberak.

67 Arhiv VII, k. 723, br. reg. 14/8.

Akcija je počela nešto prije pola noći i izvedena je veoma brzo. Jedna četa 1. proleterskog bataljona napala je i brzo savladala obezbjeđenje vojnog magazina. Zarobljen je 21 domobran dok ih je 6 poginulo. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza 22 puške, 3000 metaka i nešto razne druge spreme. Magazin, gdje se pored raznih živežnih namirnica, nalazilo 25 vagona pšenice i 10 vagona pekmeza je zapaljen. Od velikih količina živežnih namirnica evakuisan je samo mali dio zbog deistva neprijatelja od Svete Klare i aerodroma Lučko. Ispred čete koja je napadala željezničku stanicu Remetinec domobrani su uspjeli pobjeći prema Zagrebu. Zaplijenjena je jedna puška i nešto metaka, a u samom mjestu nešto sanitetskog materijala i instrumenata. Željeznička stanica je zapaljena.

U napadu na Buzin jedan vod ubio je 2 njemačka vojnika i zarobio jednog oficira, dok su ostali uspjeli pobjeći. Zaplijenjene su 2 puške, pištolj i 2 konja. U toku napada na Buzin interveniralo je oko 50 njemačkih vojnika iz Svete Klare ali su odbijeni uz osjetne gubitke. U Botinec je upućena samo jedna desetina s intendantom brigade koja je zarobila 2 policajca i zaplijenila 3 puške i 2 pištolja, 7 goveda i 5 konja, te 20 metričkih centi zobi i pšenice. Miner, na pruzi Zagreb - Karlovac, porušili su jedan propust, a na prugu Zagreb - Sisak postavili su minu na koju je naišao voz i bio izbačen iz šina. Po završenoj akciji ispaljeno je kod Savskog mosta na Zagreb pet rafala iz pet puškomitraljeza sa desne obale Save. Neprijatelj je odgovorio pucnjima iz 2 mitraljeza sa lijeve obale kod Kupališta. Te noći iz Zagreba nije bilo druge intervencije. Po izvršenom zadatku bataljon se vratio u polaznu bazu - Lipnica, Haviđić, Bukovčak u Vukomeričkim goricama. I 1. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda izvršio je svoj zadatak.

Ukupno su u akciji zarobljena 24 i ubijeno 9 neprijateljskih vojnika, zaplijenjene 23 puške, 2 puškomitraljeza, 3 pištolja, oko 4.000 metaka, 15 bombi i razni drugi materijal. Pored naoružanja i stoke od plijena je evakuisano 2.500 kg pšenice, 1.500 kg ječma, 1.450 kg zobi i drugo. Bataljon nije imao nikakvih gubitaka.⁶⁸

Napad na Remetinec predstavlja veoma smjelu akciju na samim južnim prilazima Zagrebu. Izveden je veoma brzo i energično. Neprijatelj je bio više nego iznenađen i zbunjen tako da gotovo nije stigao ni da interveniše. Akcija je snažno odjeknula u Zagrebu i čitavoj bližoj i aaljoj okolini ne zbog toga što su u njoj razbijene jake neprijateljske snage već zbog smjelosti što je izvedena na vratima samog Zagreba. Poslije ove akcije, u brigadu u Pokuplje, pored ostalih, iz Zagreba došio je 13 vazduhoplovaca NDH koji su sa sobom donijeli 3 automata (šmajsera), 2 puškomitraljeza i 1000 metaka.

Dio plijena koji je bio skriven u šumi Kljuka sa plijenom zadobijenim u akciji na Remetinec 20. augusta upućen je u pratnji 1. bataljona Žumberačko-pokupskog odreda i jedne čete 1. proleterskog bataljona preko Horvata i Okića u Žumberak, gdje je dobro došao brigadi i odredu. Bataljon i četa ostali su u Žumberku.

U međuvremenu, vjerovatno 18. augusta, prema ranijem naređenju štaba 2. operativne zone i u dogovoru s OK KPH za Pokuplje od udarnih grupa i novih boraca, dio štaba 13. proleterske brigade (politički komesar Božo Spaček i zamjenik komandanta Dušan Pekić), koji se nalazio u Pokuplju, formirao je u Dubrancu Turopoljsko-posavski bataljon sastava dvije čete Turopoljaca i Posavaca i jedne čete Siščana ukupne jačine oko 150 boraca. Tri dana kasnije, 21. augusta, formiranje i Turopoljsko-posavski odred, u stvari štab odreda jer je imao svega jedan pomenuti bataljon, ali i perspektivu da ubrzo formira i drugi bataljon zbog sve većeg priliva novih boraca. Komandni kadar za odred dalaje brigada. Za komandanta odreda određen je Ivan Mladen, načelnik štaba brigade, ali pošto se on tada nalazio na kursu zamjenjivao gaje zamjenik komandanta Milan Mraović Simić, koji je do tada bio operativni oficir Žumberačko-pokupskog odreda. Politički komesar odreda postao je Ivan Butković, do tada politički komesar 3. proleterskog bataljona, a operativni oficir odreda Mirko Vuković, do tada operativni oficir 3. proleterskog bataljona. Za komandanta i političkog komesara bata-

⁶⁸ Zbornik, tom V, knj. 18, str. 240-242: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 19. VIII 1943. štabu 13. proleterske brigade.

ljona postavljeni su Julije Veselko i Franjo Šnobl. Osim njih brigada je dala za bataljon još ijednog komandira i zamjenika komandira čete, jednog političkog komesara čete i četiri komandira voda i vodna delegata. Kao kadrovska jedinica brigada je nešto prije toga uputila i šest starješina u Dalmaciju za tamošnje jedinice. Novoformirani bataljon je već 19. augusta postavio zasjedu na cesti Kravarsko - Velika Gorica i uništio jednu patrolu, a zatim se povukao u selo Gudci.

Napad na ustaše u Donjoj Kupčini i Kravarskom

Vremena za samozadovoljstvo poslije uspjeha na Remetincu nije bilo, s obzirom na brz razvoj događaja. Trebalo je brzo djelovati, onemogućiti mobilizaciju u ustaše i domobrane koju je tih dana proglasio i sprovodio poglavnik Nezavisne Države Hrvatske, zatim vojnim i političkim akcijama narod Pokuplja, Turopolja i Posavine još više aktivirati u narodnooslobodilačkoj borbi i popuniti brigadu i odrede novim borcima. Dobivši podatke da se u Donjoj Kupčini nalazi 4. satnija 30. ustaške bojne jačine oko 60 ustaša naoružanih puškama, 4 puškomitraljeza, jednim mitraljezom i jednim lakim minobacačem, a u Šišljaviću, Lasinji i Pisarovini po dvije satnije i u Kupincu oko 350 ustaša, Operativni štab, sada dijelova 13. proleterske brigade, Žumberačko-pokupskog i Turopoljsko-posavskog odreda odlučio je da u noći između 21. i 22. augusta napadne i likvidira ustašku posadu u Donjoj Kupčini i poruši most preko rijeke Kupčine između Šišljavića i Donje Kupčine.

Plan je bio da 3. proleterski bataljon napadne i likvidira neprijatelja u Donjoj Kupčini, bataljon Turopoljsko-posavskog odreda da obezbijedi napad postavljanjem osiguranja prema Šišljaviću, Lasinji i Pisarovini, spriječi intervenciju neprijatelja tim pravcima, poruši most na Kupčini i po završenom napadu da evakuiše plijen i zarobljenike, a da 1. proleterski bataljon obezbijedi povlačenje i prihvati prethodna dva bataljona i onemogući intervenciju neprijatelja od Kupinca i Velike Gorice. Bataljoni su se 21. augusta grupisali u selima Mikša i Lučelnica odakle su predveče krenuli na izvršenje zadatka.

Nastupajući prema Donjoj Kupčini, 3. proleterski bataljon je nešto prije pola noći ispred mjesta naišao na ustašku patrolu koja je otvorila vatru i uzbunila posadu, pa je tako izostalo iznenađenje. Ustaše su otvorile snažnu vatru no, i pored toga bataljon je energičnim nastupanjem i brzim naletom za svega jedan sat borbe uspio da razbije posadu. Dezorganizovane ustaše su se dijelom razbjegle po selu nastojeći da se sakriju po štalama i sjenicama, a dijelom su pobjegle i u kukuruze. Nakon toga bataljon je počeo da pretresa kuće (selo je imalo oko 400 kuća), štale i sjenike, kao i zemljišta istočno i zapadno od sela, sve do jutra. Zarobljeno je 11 ustaša, dok ih je 6 poginulo, zaplijenjeno 20 pušaka, mitraljez, puškomitraljez, laki minobacač, sva arhiva posade i manja količina razne opreme.

Ujutro, 22. augusta 3. proleterski i bataljon Turopoljsko-posavskog odreda, koji je u toku noći porušio most preko Kupčine, prikupili su se u selu. Oko 7,30 sati uslijedila je intervencija Talijana i ustaša od Šišljavića i ustaša od Lasinje. Na oba pravca suprotstavili su im se dijelovi 3. proleterskog bataljona, uspjeli da ih zadrže i da im nanesu osjetne gubitke. A tada bataljon Turopoljsko-posavskog odreda kreće sa plijenom i zarobljenicima iz Donje Kupčine zapadno od Pisarovine prema šumi jugozapadno od Bratine gdje je trebalo da sačeka 3. proleterski bataljon pa da se zajedno prebace u Lučelnicu. Međutim, kolona tog bataljona je sjeverno od Donje Kupčine iznenada napadnuta od oko 40 ustaša koji su na glavama imali partizanske kape, što je zbunilo partizane tako da na vrijeme nijesu otvorili vatru. Tom prilikom poginula su 4 borca, a jedna četa bataljona zajedno sa zamjenikom komandanta odreda povukla se u šumu prema Crnoj Mlaci. Intervenirao je štab 3. proleterskog bataljona jednom četom od Donje Kupčine tako da su zajedno s dijelovima odredskog bataljona ustaše odbijene. Tada je i zamjenik komandanta Turopoljsko-posavskog odreda Milan Mraović

Simić, zajedno s patrolom od dva borca pokušao da uspostavi vezu s glavninom svog bataljona ali je naišao na ustašku zasjedu i poginuo, što je bio veliki gubitak za odred i čitavi taj kraj.

Za to vrijeme glavnina 3. proleterskog bataljona vodila je žestoku borbu s ustašama koje su nastupale prema Donjoj Kupčini i postepeno se povlačila na sjever za odredskim bataljonom. Odvojivši se od neprijatelja, oba bataljona organizovano su krenula na istok, oko podne prešla cestu Kupinec - Pisarovina i u veče stigli u Lučenicu. Jedna četa Talijana iz Zdenčine i ustaše iz Kupinca pokušali su da im presjeku put ali su naišli na zasjedu dijelova 1. proleterskog bataljona koja ih je zaustavila i odbacila natrag.

Napad na ustaše u Donjon Kupčini, iako nije potpuno uspio, imao je snažno političko dejstvo na narod u tom kraju. Nakon akcije na Remetinec i likvidacije posade u Donjoj Kupčini ustaško-domobranske posade u ovoma kraju više se ni u jednom garnizonu nijesu osjećale sigurne. Turopoljsko-posavski odred stekao je prvo borbeno iskustvo.

Čim je stigao u Lučenicu, operativni štab obavještenje od političkih radnika sa terena da su Nijemci sa jakim snagama iz Zagreba stigli u Kraljevec i da su krenuli prema Dubrancu, da su ustaše pojačale posedu u Kravarskom i da sutra namjeravaju da krenu u susret Nijemcima, dok je 1. proleterski bataljon još uvijek vodio borbu s Talijanima i ustašama koji su od Zdenčine i Kupinca napadali prema Pisarovini. Očekujući napad, pa da bi izbjegao frontalne borbe i učvrstio novoformirani Turopoljsko-posavski odred a ranjenike prebacio na sigurno mjesto, operativni štab s 3. proleterskim bataljonom, odredom, ranjenicima i plijenom u toku noći odmaršovao je na jug do Kupe u Augušanovec i 23. augusta prebacio se preko rijeke u selo Ilovačak. Odatle su ranjenici s nešto sanitetskog materijala upućeni na Kordun, a uspostavljena je i veza s dijelovima 8. kordunaške divizije u Bučici. Prvi proleterski bataljon (bez čete) koji je ostavljen u Pokuplju radi praćenja kretanja neprijatelja vodio je borbu s njim kod Hasan-Bregu čije su se snage od Kraljevca i Kupinca uspjele tenkovima probiti u Pisarovinu, ali su se uveče vratile u polazne garnizone. Očekivani napad na drugim pravcima je izostao, pa su se snage iz Ilovačka 24. augusta prebacile natrag preko Kupe u rejonu Pokupskog i slijedećeg dana na sektor Dubranca.

U pogledu daljih planova Operativni štab namjeravao je da iskoristi povoljnu situaciju u pogledu mobilizacije novih boraca za brigadu, da učvrsti Turopoljsko-posavski odred i da u njemu formira još jedan bataljon, zatim da zajedno s odredom izvede još neku akciju u Pokuplju, a potom da se s dijelovima brigade, koji su se nalazili u Pokuplju prebaci na sektor Samobor - Zagreb.⁶⁹

O tome kakva je bila politička situacija na tom području u to vrijeme donajemo, pored ostalog, iz izvještaja koga su tih dana politički komesar i zamjenik komandanta brigade uputili Glavnom štabu Hrvatske i štabu 2. operativne zone. »Od kako je neprijatelj proglasio opću mobilizaciju,« pisalo je u izvještaju, »počela je prava hajka po selima. Ustaše i Nijemci vrše ofanzive na ljude. Narod iz svih sela bježi i sakriva se po šumama, pa kad ustaše odu opet se vraća u sela. Usljed sve jačeg pritiska sve se više podiže bunt naroda. Ustaše su izgubile i najmanju trunku povjerenja u narodu... Narod uviđa velike pobjede naše vojske i ne priznaje nikakove laži raznih ustaša i HSS-ovaca. Mogućnosti za mobilizaciju su ogromne. Usljed naših akcija na ovom sektoru neprijatelj reagira bombardiranjem tako da je narod u velikoj mjeri zastrašen. Međutim, svaka bomba koja padne pojačava još više mržnju prema Nijemcima i ustašama.«⁷¹ Štab brigade, 31. augusta, pored ostalog, javio je Glavnom štabu Hrvatske: »Priliv novih bora-

69 Zbornik, tom V, knj. 18, str. 282-285: Operativni štab 13. proleterske brigade, Žumberačko-pokupskog i Turopoljsko-posavskog odreda od 21. VIII 1943. Glavnom štabu Hrvatske i štabu 2. operativne zone Hrvatske.

70 Zbornik, tom V, knj. 18, str. 328-332: Operativni izvještaj Operativnog štaba dijelova 13. proleterske brigade, Žumberačko-pokupskog i Turopoljsko-posavskog odreda od 25. VIII 1943. Glavnom štabu Hrvatske i štabu 2. operativne zone.

71 Arhiv VII, k. 721, br. reg. 35/3.

ca u naše redove je ogroman. Masovno se bježi iz Zagreba i okolice. U kotaru Velika Gorica pravi narodni ustanak.«⁷² Samo u jednom danu u Vukomeriću je u štab stiglo preko 100 novih boraca.

Kratak odmor u selima Vukomeričkih gorica poslije napada na Donju Kupčinu iskorišćen je za sređivanje i popunu jedinica, vojno-političku obuku boraca, političko djelovanje na terenu, prikupljanje podataka o neprijatelju u okolnim garnizonima i pripreme za nove akcije. Bilo je problema u nedostatku komandnog kadra i oružja tako da se novi borci nijesu mogli odmah naoružati. Od Glavnog štaba Hrvatske, 25. augusta preko Banije, dobijen je jedan protivtenkovski top sa oko 30 granata. U noći između 29. i 30. augusta 3. proleterski bataljon je s jednom četom postavio zasjedu na cesti Kravarsko - Velika Gorica, kojom je vršeno snabdijevanje posade u Kravarskom, ali ju je neprijatelj na vrijeme otkrio i izbjegao gubitke.

Dobivši podatke da se u Kravarskom nalazi posada jačine 150 ustaša i domobrana naoružanih puškama, jednim minobacačem, 4 mitraljeza i 7 puškomitraljeza, Operativni štab 13. proleterske i Turopoljsko-posavskog odreda odlučio je dade napadne i likvidira. Posade različite jačine, koje su u toku napada mogle da intervenišu, nalazile su se u okolnim garnizonima Pisarovini, Gradecu, Velikoj Gorici, Turopolju, Lekeniku i Žažini. Plan je bio da 3. proleterski bataljon, obezbijedivši se s jednom četom u rejonu Podvornice od neprijatelja u Velikoj Gorici i Turopolju, s dvije čete napadom sa sjeverozapada i jugozapada likvidira neprijatelja u Kravarskom. Napad je trebalo da počne dejstvom topa i minobacača sa po pet granata, odnosno mina, po selu nakon čega bi čete krenule na juriš. Zadatak da dijelom snaga obezbijedi top i minobacač na vatrenim položajima, kao i da spriječi intervenciju neprijatelja od Gornjeg Hruševca dobio je 1. proleterski bataljon, dok je Turopoljsko-posavski odred iz rejona Dubranec, Vukomerić, Bukovčak trebalo da upućuje patrole prema okolnim garnizonima neprijatelja. Početak napada određen je za 19,45 sati, 31. augusta, s tim ako uspije da dio snaga ostane u Kravarskom a ako ne da se sve snage povuku u Kozjaču, odakle je trebalo da krenu u napad. Za komandno mjesto Operativnog štaba i previjalište određeno je Novo Brdo.⁷³

Umjesto da u određeno vrijeme predu u napad, čete 3. proleterskog bataljona zbog puškaranja s jednom ustaškom patrolom, stigle su na polazni položaj za napad tek nešto prije 22 sata, što je poremetilo plan napada i uzbunilo neprijatelja. Dejstvo topa i minobacača nije imalo nikakvog efekta jer se pogoci u toku noći nijesu mogli osmatrati niti se mogla vršiti korektura. Pošto je izostalo iznenađenje čete, kad su krenule najuriš, neprijatelj spremno je dočekao vatrom iz raspoloživog naoružanja. I pored toga one su uporno napadale i uspjele da istjeraju neprijatelja iz rovova kod crkve ali se više od toga nije moglo ništa postići. Uvidjevši to štab bataljona je nešto poslije pola noći naredio povlačenje, pa su se sve jedinice angažovane u napadu povukle u Kozjaču a u toku dana u Dubranec i Gustelnicu. Bataljon je u napadu imao 5 ranjenih boraca, dok se gubici neprijatelja nijesu mogli utvrditi.⁷⁴ Očito daje neprijatelj potcjenjen jer su dvije čete određene za napad bile nedovoljne da savladaju brojno jaču i utvrđenu posadu, tim prije što se nije išlo na iznenađenje.

Neposredno poslije napada na Kravarsko, politički komesar i zamjenik komandanta brigade dobili su naređenje od dijela štaba brigade koji je ostao u Žumberku da se s bataljonom vrate na Žumberak kako bi se brigada našla na okupu pred očekivano ispadanje fašitske Italije iz rata i kako bi svi novi borci svečano položili partizansku zakletvu. I poslije izvršenih priprema dijelovi 13. proleterske brigade krenuli su predveče, 2. septembra iz rejona Dubranec - Vu-

72 Arhiv VII, k. 105B, br. reg. 16-1: Izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 31. VIII 1943. Glavnom štabu Hrvatske.

73 Arhiv VII, k. 725, br. reg. 2/1-3: Zapovijest Operativnog štaba 13. proleterske brigade i Turopoljsko-posavskog odreda od 30. VIII 1943. godine.

74 Arhiv VII, k. 726A, br. reg. 14/13: Operativni izvještaj štaba 3. proleterskog bataljona od 1.IX 1943. štabu 13. proleterske brigade.

komerić za Žumberak i preko Horvata ujutro stigli u okićka sela Beter i Purgarija. U Pokuplju je ostao novoformirani Turopoljsko-posavski odred i 3. četa 1. proleterskog bataljona s političkim komesarom tog bataljona. Četa je dobila zadatak da zajedno s odredom prokrstari kroz sela u Posavini radi mobilizacije novih boraca i jačanja odreda, a zatim da se i ona prebaci na Žumberak.⁷⁵

Dijelovi brigade poslije jednodnevnog odmora prebacili su se u noći između 3. i 4. septembra u Svetu Janu, gdje je zadržan 1. proleterski bataljon, dok su 3. proleterski i dijelovi 4. proleterskog bataljona produžili za Krašić i Hržnik, odnosno Pribić. Drugi proleterski bataljon zatekao se tada u Brleniću i Brezariću, 4. proleterski bataljon u Pribiću i Prekrižju i omladinska četa u Pribiću Crkvenom. Žumberačko-pokupski odred s 1. bataljonom nalazio se u rejonu Željezo - Tomaševci, s 2. bataljonom u rejonu Sveta Jana - Višoševići i s Vivodinskom četom u Vivodini.

Dok su 1. i 3. proleterski bataljon s dijelom štaba brigade vodili borbe u Pokuplju, snage koje su ostale u Žumberku - 2. proleterski i nepotpun 4. proleterski bataljon s komandantom i zamjenikom političkog komesara brigade Milanom Zeželjom i Matom Horvatićem, kao i Žumberačko-pokupski odred s 1. a od 22. augusta i 2. bataljonom nijesu imali većih borbi. Neprijatelj se povukao u utvrđene garnizone, tako da pomenute snage nijesu ni imale uslova da ga u njima uspješno napadaju. One su obezbjeđivale slobodnu teritoriju i izbore za seoske narodnooslobodilačke odbore ometale saobraćaj postavljale zasjede u blizini neprijateljskih garnizona i odbijale ispade iz njih. Tako je 2. proleterski bataljon odbio ispade Talijana iz Ozlja prem Vrhovcu (17. VIII) i Loviću Prekriškom (3. IX) i iz Metlike prema Svetom Urbanu (25. VIII), dok je minerska grupa na pruži Karlovac - Metlika kod Kamanja digla u vazduh vlak (30/31.VIII).

U ovom vremenu došlo je do snažnog razmaha NOB-e ne samo u Žumberku već i u Pokuplju, Turopolju i Posavini, kao i do većeg priliva novih boraca u brigadu i odrede. Samo u drugoj polovini augusta u brigadu je stupilo oko 250 novih boraca najviše iz Pokuplja, Turopolja, Posavine i Zagreba. Ona je 1. septembra 1943. imala po spisku 1151 borca od toga 98 žena, na licu 968 (89 žena) i u rashodu 183 (9 žena) boraca. Bila je to najveće brojno stanje koje je brigada imala od formiranja do tada. Od naoružanja imala je 727 pušaka raznog porijekla, 9 mitraljeza, 43 puškomitraljeza, 2 topa, 4 laka i 2 srednja minobacača (81 mm), protivtenkovsku pušku, 10 automata (šmajsera), 44 pištolja, 476 ručnih bombi i 46 kg eksploziva.⁷⁶ Priliv novih boraca omogućio je da se u četama prvih dana septembra formiraju treći vodovi pošto su u prethodnim borbama bile spale na po dva voda.

Od ukupnog broja boraca po spisku bila su: 403 radnika, 419 seljaka, 213 zanatlija, 69 namještenika, 5 vojno-policijskih lica i 42 intelektualca. Prema nacionalnoj pripadnosti bilo je: 865 Hrvata, 272 Srbina, 8 Slovenaca, 4 Bugarina i 2 Rusa. Bilo je 196 članova KPJ, kandidata za članove KPJ 86 i 281⁷⁷ član SKOJ-a, odnosno ukupno 563 organizovana ili oko 50 posto, što znači da je svaki drugi pripadnik brigade bio organizovan. Kad se uzme u obzir broj radnika (35%) i zanatlija (18,5%) što ukupno iznosi 54,5 posto i kad se tome broju dodaju seljaci (36,4%), koji su pretežno bili siromašnog porijekla, vidi se da ove tri socijalne kategorije čine 90 posto od ukupnog broja boraca. Tako je brigada ne samo po nazivu već i po svom socijalnom sastavu ostala proleterska.

75 Arhiv VII, k. 105B, br. reg. 26/1: Izvještaj političkog komesara i zamjenika komandanta 13. proleterske brigade od 2. IX 1943. Glavnom štabu Hrvatske.

76 Arhiv VII, k.722, br. reg. 20/2: Štab 13. proleterske brigade - Pregled brojnog stanja i naoružanja u 13. proleterskoj brigadi za 1. IX 1943. godine.

77 Arhiv VII, k. 722, br. reg. 23/2: Štab 13. proleterske brigade - Socijalni i nacionalni sastav 13. proleterske brigade za 1. IX 1943. godine.